

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA GERMANISTIKU
ODSJEK ZA JUŽNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI

PREVOĐENJE KULTURNIH REALIJA U BUGARSKOM I NJEMAČKOM JEZIKU

Diplomski rad

Studentica: Nikolina Penava

Mentor: dr. sc. Velimir Piškorec

Mentorica: dr. sc. Ana Vasung

Zagreb, rujan 2017.

SADRŽAJ

Sažetak	4
1. Uvod	5
2. Jezik i kultura.....	6
3. Kreativno prevođenje	7
4. Uvod u realije.....	8
4.1. Što su realije	10
4.2 Podjela realija	11
4.3 Strategije prevođenja realija.....	12
5. Analiza prijevoda romana <i>Propast</i> Vladimira Zareva	17
5.1 Analiza odabranih realija	18
5.1.1 Geografske i etnografske realije.....	18
5.1.1.1 Toponimi	18
5.1.1.2 Dijelovi grada i znamenitosti.....	19
5.1.1.3 Etnografski pojmovi.....	22
5.1.2 Realije iz svakodnevnog života.....	22
5.1.2.1 Nacionalna jela.....	23
5.1.2.2 Nacionalna pića.....	26
5.1.2.3 Valute	29
5.1.2.4 Mjerne jedinice	31
5.1.3 Društvene i povijesne realije.....	32
5.1.3.1 Povijesne ličnosti	32
5.1.3.2 Povijesni događaji	35
5.1.3.3 Pojmovi vezani uz politiku i povijesni razvoj	36
5.1.4 Imenske kategorije	38
5.1.4.1 Osobna imena i nadimci	38
5.1.4.2 Ostala imena	38
5.2 Strategije prevođenja odabranih realija	41
6. Analiza prijevoda romana <i>Poludnica</i> Julie Franck.....	42
6.1 Analiza odabranih realija	43

6.1.1 Geografske i etnografske realije.....	43
6.1.1.1 Toponimi	43
6.1.1.2 Dijelovi grada i znamenitosti.....	44
6.1.1.3 Etnografski pojmovi.....	47
6.1.2 Realije iz svakodnevnog života.....	48
6.1.2.1 Nacionalna jela.....	48
6.1.2.2 Valute	49
6.1.2.3 Mjerne jedinice	50
6.1.3 Društvene i povijesne realije.....	50
6.1.3.1 Povijesne ličnosti	50
6.1.3.2 Pojmovi vezani uz politiku i povijesni razvoj	51
6.1.4 Imenske kategorije	52
6.1.4.1 Osobna imena i nadimci	52
6.1.4.2 Ostala imena	53
6.2 Strategije prevođenja odabranih realija	54
7. Zaključak	55
Abstract	57
Zusammenfassung.....	58
Literatura	59

Sažetak

U radu je prikazana problematika vezana uz pojmove specifične za pojedinu kulturu koje nazivamo realijama. Osim neusuglašenosti teoretičara oko samog imenovanja takvih pojmova, problem se javlja i prilikom njihovog definiranja te određivanja granica onoga što obuhvaćaju. Naposljetku dolazimo do pitanja koje je od presudne važnosti za prevoditelje, naime na koji se način one prenose iz jednog jezika u drugi. U radu su prikazani primjeri koji su pronađeni u prijevodima romana *Propast* (2003.) Vladimira Zareva i *Poludnica* (2007.) Julie Franck. U analizi su promatrana djela na izvornom jeziku, dakle bugarskom i njemačkom, te njihovi prijevodi na njemački, odnosno bugarski te hrvatski jezik. Takvom usporedbom moguće je uvidjeti razliku u razmišljanjima pojedinih prevoditelja te ponuditi alternativna rješenja, što dovodi do jasnije slike o tome na koji se način treba postupati s realijama u procesu prevođenja. Analizom odabranih realija utvrđeno je da su prevoditelji u slučaju određene vrste realija gotovo uvijek upotrijebili istu strategiju prevođenja.

Ključne riječi: ciljni jezik, izvorni jezik, kultura, realije, strategije prevođenja

1. Uvod

Prevođenje je proces koji iziskuje znanje, vrijeme i trud. Svaka tekstna vrsta zahtijeva drugačiji pristup i drugačije odlike prevoditelja. Kao poseban izazov izdvaja se književno prevođenje gdje nikako nije riječ o pukom prenošenju riječi iz jednog u drugi jezik. Jezik je nositelj kulture i povijesti jednog naroda, stoga je iznimno važno u procesu prevođenja prenijeti te elemente drugoj kulturi. Književno prevođenje zahtijeva drugačiji angažman prevoditelja. Do izražaja dolazi njegovo iskustvo, poznavanje u jednakoj mjeri kulture izvornog teksta i one na čiji jezik prevodi jer se ovom vrstom prijevoda ne prenosi samo jezik, već i kultura. U procesu prevođenja važno je imati na umu čitatelje ciljnog jezika, njihova znanja i očekivanja. U tom procesu prevoditelj ima ulogu posrednika u odnosu između autora i čitatelja.

U ovom radu razmotrit će se poteškoće s kojima se prevoditelj može susresti. Točnije, predstaviti će se problem prevođenja kulturnih specifičnosti jednog naroda za koje ne postoje ekvivalenti u drugoj kulturi, odnosno u ciljnom jeziku. Nataša Pavlović (usp. Pavlović 2015: 70) te specifičnosti označava kao elemente kulture te nudi kratki pregled naziva drugih teoretičara: „riječi koje izražavaju kulturu“ (Ivir 1987 i Newmark 1988); „nepodudarni elementi kulture“ (Ivir 1987); „realia“ (Florin 1993); „kulturne referencije“ (Mailhac 1996 i Olk 2001); „kulturno specifični elementi“ (Franco Aixelà 1996, Kwieciński 2001 i Veselica Majhut 2012); „izvanjezične kulturne referencije“ (Pedersen 2007). Ovdje će se predstaviti njihova definicija te prikazati strategije prevođenja na primjerima prijevoda romana s bugarskog na njemački jezik i obratno. Za analizu su odabrana dva romana koja tematiziraju važna povijesna razdoblja za Bugarsku i Njemačku te je pretpostavka da će u njima biti utkano mnoštvo realija. Riječ je o romanima *Propast* (2003.) Vladimira Zareva i *Poludnica* (2007.) Julie Franck koji su prevedeni na više jezika, što ukazuje i na visok stupanj zanimanja drugih naroda za upoznavanjem kultura iz kojih ovi romani dolaze. U analizi su, prema potrebi, ponuđeni i primjeri prijevoda na hrvatski jezik. Za prijevod romana s bugarskog jezika pobrinula se Ksenija Banović (2015.), a za prijevod s njemačkog Latica Bilopavlović Vuković (2009.). Uspoređivanjem prijevoda vidjet ćemo u kojoj je mjeri odluka prevoditelja u odabirima strategija prevođenja utjecala na konačan prijevod. Takve odluke prevoditelja u konačnici mogu utjecati i na njegovu recepciju u ciljnoj kulturi. Pokušat ćemo razjasniti pitanje postoji li prava odluka u odabiru strategije prevođenja te što znači *adekvatan* prijevod – znači li to da prijevod nužno mora biti vjerna preslika originala ili prevoditelj ima neograničenu slobodu u donošenju odluka, neovisno o udaljavanju od originala. Naposljetku

se postavlja pitanje na koji način uspostaviti ravnotežu između autorovih intencija i čitateljevih potreba, odnosno na koji način prenijeti čitateljima ono što autor želi kako bi oni pojмили sadržaj djela u svoj njegovoj punini. Na koji način osigurati da čitateljima sadržaj bude jasan i razumljiv unatoč kulturološkim razlikama, budući da nije bit samo prenijeti značajke jedne kulture drugoj, već na taj način približiti kulture jednu drugoj, učiniti ih poznatijima i bližima. Iz navedenog proizlazi kako se književni tekst ne može promatrati odvojeno od njegovog kulturnog konteksta (usp. Pasewalck 2014: 285).

2. Jezik i kultura

Jezik i kultura jednog naroda ne mogu se promatrati zasebno. Oni su se zajedno razvijali kroz povijest i trag tog razvoja u njima je utisnut. S obzirom na njihovu isprepletenost, njihov odnos nikako ne možemo isključiti ako se želimo baviti problematikom prevođenja, naročito kad je u pitanju prijenos kulture jednog naroda na jezik druge kulture. Kako je određivanje definicije kulture zahtjevan pothvat te postoji nemali broj radova na tu temu, a naš je zadatak drugi, ovdje ćemo se samo kratko osvrnuti na definiciju koju je ponudio H.J. Vermeer (prema Pasewalck 2014: 38-9). On je istraživao odnos kulture i jezika u odnosu na prevođenje te je kulturu definirao kroz norme i konvencije koje uređuju suživot i interakciju pojedinaca jednog društva, prema čemu slijedi da je zadatak kulture omogućiti suživot ljudi u jednom društvu. Primijenimo li ovu definiciju u praksi, jasno je da se neće svaka kultura razvijati podjednako te da će na pojedine kulture različiti čimbenici polučiti različite rezultate. Iz toga proizlazi da ćemo u različitim kulturama nailaziti na različite konvencije. Ovdje bi bilo zanimljivo spomenuti zaključke koje je izveo J. Levy. On naime prijevod promatra kao izvor informacija koji širi naša znanja o drugoj kulturi. Također ukazuje na to da prevoditelj zapravo može utjecati na približavanje ili otuđenje dviju kultura (prema Pasewalck 2014: 37). To je pokazatelj koliku prevoditelj ima moć. Razumljivo je da može utjecati na odnos dviju kultura jer o njemu ovisi na koji će se način prenijeti iskustvo jedne kulture u drugu. Do izražaja također dolazi odnos jezika i kulture i njihov međusobni utjecaj. L. Boroditsky pozivajući se na B.L. Worfa govori o jasnim razlikama među jezicima s obzirom na to kako opisuju svijet. Ona smatra da jezik utječe na više aspekata ljudske spoznaje. Ako jezik promatramo kao alat koji oblikuje naše misli postavlja se pitanje u kojoj mjeri činjenica da govorimo različitim jezicima utječe na naše razmišljanje o svijetu. Materinski jezik ima važnu ulogu u oblikovanju naše svijesti o svijetu koji nas okružuje, međutim ne i presudnu.

Naime, učenjem novog jezika, čovjek uči i nove načine razmišljanja (Boroditsky: 917-920). Ovime se Boroditsky, naravno, nadovezuje na Wilhelma von Humboldta i njegovu ideju o nedjeljivosti ljudske svijesti i ljudskog jezika te pitanje u kojoj mjeri jezik uvjetuje način na koji razmišljamo, odnosno u kojoj nas mjeri ograničava drugačiji pogled na svijet oko nas (usp. Glovacki-Bernardi 1986: 1-9).

Ako govornici iz različitih kultura imaju drugačije poimanje o svijetu, tada svakako treba biti naročito oprezan s prijevodima. Ovisno o udaljenosti kultura kategorije vremena i prostora dva različita govornika mogu različito interpretirati. Dodajmo tome i stvarnosti koje u jednoj kulturi postoje, a u drugoj ne i susrećemo se s čestim problemom koji imaju prevoditelji. Kako uspješno održati komunikaciju u obliku prijevoda između dviju kultura koje imaju različita iskustva i saznanja o svijetu koji ih okružuje? Jasno, što su kulture udaljenije, to su i razlike očiglednije. Prevoditelj mora primijeniti svoja znanja koja ima o obje kulture te pronaći adekvatna rješenja za ovakve situacije.

3. Kreativno prevođenje

P. Kußmaul prevođenje promatra kao kreativnu djelatnost koja je usko vezana uz kreativno razmišljanje (Kußmaul 2000: 9). Međutim, postavlja se pitanje može li prijevod biti kreativan, ako prevoditelj mora slijediti original. Ako autor svojim djelom nudi nešto novo, koliko je „novo“ ono što prevoditelj nudi? Ovo posebice dolazi do izražaja ako se slijedi misao da se dobrim prijevodom smatra onaj koji je vjeran originalu. U tom slučaju vrijedila bi tvrdnja da što je prijevod vjerniji originalu, to je on zapravo manje nov. Na temelju navedenoga može se svakako zaključiti da prevoditelji zapravo imaju ograničenu slobodu (Kußmaul 2000: 20).

Prevoditelj uistinu mora biti krajnje kreativan kad je riječ o semantičkoj adaptaciji. Pri ovakvoj adaptaciji radi se o prilagodbi izvornog teksta očekivanjima i potrebama čitatelja na ciljnom jeziku (Kußmaul 2000: 25). Nije uvijek jednostavno pronaći semantičke podudarnosti, naročito kad se radi o dalekim kulturama. Ono što nama predstavlja dio svakodnevice ili ono što promatramo i shvaćamo kao uobičajeno, čitatelji u drugim kulturama možda ne mogu predočiti ili makar ne u pravom smislu. Kußmaul kao primjer navodi molitvu *Oče naš*. Dok je kod nas uvriježeno reći: „Kruh naš svagdanji daj nam danas.“, u eskimskim jezicima „kruh“ možemo zamijeniti „ribom“. Ovakav prijevod nudi nešto novo. Riječ je o prikladnim promjenama koje su ujedno kreativne (Kußmaul 2000: 26).

P. Talgeri također ističe kako se kod književnog prevođenja često sve svodi na pitanje autentičnosti prijevoda, odnosno koliko je prijevod *vjeran* izvornom tekstu. Napominje kako ipak ne bi trebalo *vjerno* prenositi riječi iz jednog u drugi jezik, već se posvetiti stilističkoj i semantičkoj podudarnosti (Talgeri 1993: 222).

Prema Talgeri zadatak prevoditelja je „dem zielsprachlichen Leser den ausgangssprachlichen Textsinn über die Schaffung neuer Referenzen zugänglich zu machen. Der zielsprachliche Leser muß in der Lage sein, sich über diese neue Referenz auf seine Weise in ein Verhältnis zur Welt einer fremden Kontextsituation zu setzen.“¹ (Talgeri 1993: 225) Talgeri smatra da je zapravo svaki prijevodni proces *kontekstualni transfer*. Njime se djelo sa svojom kulturnom povijesti prenosi čitatelju na ciljnom jeziku (Talgeri 1993: 226). Prema tome zadatak je prevoditelja u ciljnom jeziku stvoriti kontekst koji će imati jednaki utjecaj na čitatelje, kao što i izvorni tekst ima na svoje čitatelje. Ipak, ostaje upitno u kojoj je mjeri to moguće, s obzirom da će čitateljima na ciljnom jeziku takav kontekst predstavljati nešto novo i egzotično, dok na izvornom jeziku, u izvornoj kulturi, on nema takvu obilježnost. U pokušaju da se navedeni transfer ostvari, prevoditelji nastoje prenijeti ugođaj koji je kreiran u izvornom tekstu, a koji se postiže prenošenjem društveno-povijesnih događaja, istaknutih ličnosti, različitih elemenata iz svakodnevice jedne kulture, poput tipičnih jela, pića, narodne odjeće i sl.

4. Uvod u realije

H. Tammola ističe kako unatoč globalizaciji međusobno razumijevanje ljudi još uvijek ne prolazi bez poteškoća. U premošćivanju razlika između kultura prema njemu veliku ulogu imaju prevoditelji čiji je zadatak te razlike približiti čitateljima i učiniti ih razumljivima (Tammola 2013: 171). Zadatak, naravno, nije nimalo lagan. Ovdje do izražaja dolazi uloga prevoditelja kao posrednika koji nepoznato i tuđe pretvara u poznato i svoje. On je taj koji mora dokučiti razliku i prenijeti autorove misli s jednog jezika, iz jedne kulture na drugi jezik, odnosno u drugu kulturu. P. Legurska napominje kako svaki jezik nosi trag razvoja svojih govornika, zbog čega je doslovan prijevod nemoguć (Legurska: 7). Imajući na umu da su u jeziku ostavljeni tragovi povijesnog razvoja i društveno-političkih čimbenika, na autorov originalni tekst treba gledati s oprezom jer je svaka riječ pomno i s razlogom izabrana. Iz tog

¹ „[...] čitatelju na ciljnom jeziku učiniti značenje teksta na izvornom jeziku dostupnim kroz stvaranje novih referenci. Čitatelj na ciljnom jeziku mora biti u stanju kroz ovu novu referencu na svoj način staviti sebe u odnos sa svijetom strane kontekstualne situacije.“

razloga i prevoditelj mora pomno birati riječi kojima će autorove ideje prenijeti čitateljima na drugom jeziku. Mora pronaći ekvivalente koji će vršiti istu funkciju. Pritom treba napomenuti da ekvivalencija ne mora nužno značiti jednakost, već to može i treba biti istovrijednost.

Kao što napominju i S. Vlahov i S. Florin, doslovan prijevod ne čini uspješan prijevod; dobrim prijevodom ne može se smatrati doslovno prevođenje svake pojedine riječi, već je potrebno dokučiti i prenijeti njezin pravi sadržaj. Jedna riječ u većini slučajeva ima više značenja. Upravo je iz tog razloga teško pronaći njezin ekvivalent u drugom jeziku (Vlahov i Florin 1969: 1). Prevoditelj mora imati na umu da pojedina riječ u izvornom tekstu, ako je doslovno prevedena na drugi jezik, ne mora polučiti iste rezultate, potaknuti iste asocijacije i konotacije, kao što je to autor izvornog teksta zamislio i kao što je to slučaj kod čitatelja izvornog teksta. Svaki prijevod mora biti prilagođen svojim čitateljima. S obzirom da je ovdje riječ o knjiženom prevođenju, treba biti svjestan i autorove intencije. Ona često uključuje prenošenje društveno-povijesnih događaja koji obiluju elementima iz kulture nepoznatih čitateljima na drugom jeziku. Ako je intencija autora upoznati drugu kulturu sa svojom kulturom, to od prevoditelja kao posrednika između dviju kultura zahtijeva dodatan angažman. Za pretpostaviti je da čitatelj poseže za djelom iz druge kulture upravo kako bi saznao nešto više o njoj. U konačnici o prevoditelju ovisi hoće li to znanje biti uspješno preneseno.

Kad se prevoditelj susretne s inkongruencijama², odnosno nepoznatim kulturnim specifičnostima, R. Stolze smatra da prevoditelj može samo pokušati ugraditi most razumijevanja u prijevod. Elementi koji su u ciljnoj kulturi nepoznati bit će eliminirani, ako nisu neophodni; adaptirat će se ciljnoj kulturi na način da se zamijene poznatim iz ciljne kulture ili će se pomoću apozicije ili parafraze ponuditi dodatno objašnjenje (Stolze 1992: 207). Važno je napomenuti da su proširenja dopustiva isključivo ako postoji sumnja na nedostatak razumijevanja kod čitatelja. Postavlja se naravno pitanje u kojoj je mjeri dopušteno odstupanje od izvornog teksta (Stolze 1992: 208).

U nastavku rada prikazat ćemo različite definicije kulturnih specifičnosti, u teoriji nazvanima *realije* te prikazati na koje ih načine prevoditelji mogu prenijeti u ciljni jezik, pritom ne narušavajući njihovu kulturnu komponentu.

² R. Stolze razlikuje realne, formalne i semantičke inkongruencije. (v. Stolze 1992)

4.1. Što su realije

Kod realija dodatan problem predstavlja činjenica da one još nisu jasno definirane, kao ni njihovo predmetno značenje. Vlahov i Florin navode kako se u literaturi mogu pronaći termini *bezekvivalentni leksik*, *egzotizmi* te termini sličnog značenja, poput *barbarizama*, *lokalizama*, *riječi s kulturološkom komponentom*, *praznina*. Navedeni su termini nacionalno, lokalno, povijesno i tradicionalno obilježeni te nemaju ekvivalente u ciljnom jeziku (prema Soldin 2003: 23).

Nataša Pavlović piše o nepodudarnostima između jezika. Navodi situaciju kad je izvorni pojam „kulturno specifičan“. Pritom misli na pojam koji je u ciljnoj kulturi potpuno nepoznat. Naime, ističe kako ni jedan pojam nije sam po sebi kulturno specifičan, već ta specifičnost dolazi do izražaja tek u dodiru s drugom kulturom kojoj taj pojam nije poznat. Smatra da je zbog globalizacije ovaj problem manje izražen, no još uvijek je prisutan (Pavlović 2015: 39-40).

L.N. Soboljev terminom realija označava „pojave iz svakodnevnog života i specifične nacionalne riječi i izraze koji nemaju ekvivalenta u okruženju i svakodnevnom životu, a samim tim i u jeziku drugih zemalja, i riječi iz nacionalne svakodnevice kojih nema u drugim jezicima, zato što ti predmeti i pojave ne postoje u drugim zemljama“ (prema Soldin 2003: 26). V. Roseljs govori o realijama kao o stranim riječima koje „označavaju pojmove, predmete, pojave koji ne postoje u svakodnevnom životu toga naroda u jeziku na koji se djelo prevodi“ (prema Soldin 2003: 26). A.V. Fjodorov realije promatra kao „lokalni predmet ili specifični lokalni pojam za koje ne postoji ekvivalent u svakodnevici i pojmovima drugih naroda“ (prema Vlahov i Florin 1969: 8). L.S. Barduharov pod terminom realije podrazumijeva „riječi, koje označavaju predmet, pojave i situacije koje ne postoje u praktičnom iskustvu ljudi koji govore drugim jezikom“. Definiciju realija proširuje nabranjem mogućih referenata, odnosno predmeta materijalne i duhovne kulture, poput jela nacionalne kuhinje, narodne odjeće i obuće, narodnih plesova, društvenih pojava itd (prema Soldin 2003: 26).

E. Markstein realije promatra kao elemente svakodnevice, povijesti, kulture itd. jednog naroda, zemlje, mjesta koji nemaju svoje ekvivalente kod drugih naroda, odnosno u drugim zemljama. Ona ih veže uz identitet jedne kulture te ih definira kao nositelje identiteta nacionalne ili etničke tvorevine, odnosno nacionalne ili etničke kulture, a dodjeljuju se pojedinoj zemlji ili regiji (Snell-Hornby 1998: 288).

Prema Vlahov i Florin realije su „riječi (i sintagme) koje nazivaju objekte karakteristične za život (običaji, kultura, socijalni i povijesni razvoj) jednog naroda i tuđe drugome; one su nosioci nacionalnog i/ili povijesnog kolorita, nemaju točnih ekvivalenata u drugim jezicima i, samim tim, ne mogu se prevoditi na 'osnovu općih metoda', nego im je potreban poseban pristup“ (prema Soldin 2003: 26). Također govore da su to riječi koje označavaju predmete, pojmove i pojave koji su tipični za geografske uvjete, kulturu ili društveno-povijesne karakteristike jednog naroda ili zemlje. Zbog navedenog se smatraju nositeljima lokalnog, nacionalnog ili povijesnog kolorita te nemaju svoje ekvivalente na drugim jezicima (Vlahov i Florin 1969: 8-9).

Iz navedenih se definicija može zaključiti da se teoretičari slažu da realijama imenujemo specifičnosti jedne kulture, elemente koji su tipični za jedan narod, zemlju ili kulturu, a koje su nepoznate drugim narodima, zemljama ili kulturama te iz tog razloga prevoditeljima predstavljaju svojevrsnu prepreku u procesu prevođenja.

4.2 Podjela realija

Iako je definicija realija naizgled jasno postavljena, granice onoga što realije obuhvaćaju ipak nisu jasno određene. Tako Markstein napominje da nepoznatost ne čini nužno nešto realijom, stoga pod realijama podrazumijeva samo ono što je čovjek stvorio (Snell-Hornby 1998: 289). Drugim riječima, ako u nekoj zemlji snijeg nije uobičajena pojava, to je ne čini realijom u toj kulturi, već joj eventualno daje egzotično obilježje. Takva nepoznatost ne predstavlja realiju jer nije nositelj povijesnog i kulturnog naslijeđa jednog jezika. (Soldin 2003: 22). Nadalje Markstein problem vidi u određivanju što sve pripada realijama jer realije ne čine samo objekti i predmeti jedne kulture, već i primjerice pozdravi te u određenom kontekstu i geste. Kao primjer za gestu navodi kimanje glavom kod Bugara. Naime, u bugarskoj kulturi pomicanje glave lijevo-desno označava da, dok kimanje glavom gore-dolje označava ne (Snell-Hornby 1998: 289).

Prema definiciji navedenoj u prethodnom poglavlju, Vlahov i Florin predlažu podjelu realija na tri kategorije: geografske i etnografske realije, realije iz svakodnevnog života te društvene i povijesne realije. Svaka od navedenih kategorija sadrži potkategorije. Tako u geografske i etnografske realije ubrajaju geografske, etnografske te folklorne i mitološke pojmove. U realije iz svakodnevnog života ubrajaju hranu i piće; odjeću i nakit; objekte za stanovanje, namještaj i posuđe; prijevozna sredstva; glazbene instrumente, plesove i igre; mjerne jedinice; valute te pojmove vezane uz vojsku. U društvene i povijesne realije ubrajaju

administrativno-teritorijalne jedinice i naseljena mjesta; osobe, položaje, zanimanja, titule i oslovljavanja; institute, organizacije, tijela državne uprave i sl., te članove stranaka, organizacija, domoljubnih i vjerskih skupina (Vlahov i Florin 1969: 4-6).

Prema ovoj podjeli Vlahova i Florina napravljena je analiza odabranih realija u prijevodima s bugarskog i njemačkog jezika, ovisno o tome koje su realije pronađene te uz manje izmjene jer je izveden zaključak da je pojedine kategorije potrebno proširiti te uz navedene tri kategorije uvesti još jednu. Tako prva kategorija, odnosno geografske i etnografske realije uključuje toponime, dijelove grada i njegove znamenitosti te etnografske pojmove, odnosno blagdanе, običaje i tradicionalne suvenire. Realije iz svakodnevnog života obuhvaćaju nacionalna jela, nacionalna pića, valute i mjerne jedinice. Društvene i povijesne realije odnose se na povijesne ličnosti (političare, književnike, slikare itd.), povijesne događaje te pojmove vezane uz politiku i povijesni razvoj. Uvedena je i četvrta kategorija, odnosno imenska koja obuhvaća osobna imena i nadimke te ostala imena (primjerice nazive časopisa, restorana, različitih proizvoda itd.).

4.3 Strategije prevođenja realija

Granice određivanja realija ipak ostaju donekle nedefinirane te prevoditelj mora sam donijeti odluku je li nešto u određenom kontekstu realija ili ne te na koji način s njom postupiti.

Vlahov i Florin navode dvije osnovne poteškoće prenošenja realija u drugi jezik: odsustvo ekvivalenta u ciljnom jeziku jer u tom jeziku nema referenta označenog realijom te nužnost da se s predmetnim značenjem realije prenese i njezin nacionalni i povijesni kolorit (prema Soldin 2003: 27). Na koji će se način prenijeti realija ovisi o više čimbenika. Vlahov i Florin navode kako to ovisi o karakteru teksta; značenju realije u kontekstu; karakteru same realije i njezinom mjestu u leksičkim sistemima izvornog i ciljnog jezika; samim jezicima, odnosno njihovim tvorbenim mogućnostima te književnoj i jezičnoj tradiciji i naposljetku o samim čitateljima (prema Soldin 2003: 28).

Postavlja se pitanje kako bi se realije trebale prevoditi, koju strategiju primijeniti kako bi se sačuvao sadržaj koji je autor htio prenijeti u originalu, a da istovremeno prijevod bude blizak čitatelju na ciljnom jeziku. Kako prevesti predmet, pojavu ili sl. koji ne postoje u drugom jeziku. Vlahov i Florin ističu kako ne postoji univerzalan recept koji bi bio primjenjiv na sve situacije. Postoji nekoliko strategija prevođenja realija, međutim, u konačnici uspjeh prijevoda ovisi isključivo o prevoditelju, o njegovom iskustvu, znanju i

osjećaju za jezik. Vlahov i Florin (Vlahov i Florin 1969: 9-10) navode šest načina prevođenja realija:

1. Transkripcija, odnosno realiju u prijevodu prihvaćamo kao što je u originalu, prilagođavajući je grafički našem jeziku (npr. njem. Reichskanzler – bug. райхсканцлер).
2. Kalkovi, odnosno doslovno prevođenje riječi uz dodavanje nastavaka s ciljem prilagođavanja ciljnom jeziku (npr. šp. toreador – bug. бикоборец).
3. Neologizmi, pri čijem se stvaranju mora paziti na morfološku strukturu ciljnog jezika. Osim toga, kao što ističe Pavlović, oni iziskuju veći angažman prevoditelja, veću kreativnost, a zapravo ostaje upitno hoće li tu novotvorenicu čitatelji razumjeti i prihvatiti. Stoga ne čudi što je ovaj postupak rijedak te se veže uz određene žanrove, najčešće fantastiku. Pavlović navodi zanimljiv primjer V. Majhut koji je pronađen u prijevodu tv-serije *Seinfeld*. Riječ je o sintagmi *coffee cake* koja je prevedena kao „kavenjak“ (usp. Pavlović 2015: 81).
4. Adaptacija stranih realija, tako da im se da vanjski oblik ciljnog jezika, primjerice njem. Windjacke – bug. винтяга. Ovdje međutim postoji opasnost da tako skrojena riječ u ciljnom jeziku ne zadrži značenje koje ima u izvornom jeziku.
5. Približni prijevod, odnosno prijevod pomoću riječi sličnog značenja (npr. bug. лукчета – njem. Pfefferminzbonbons).
6. Opisni prijevod, odnosno realiju je također moguće umjesto ekvivalentom zamijeniti opisom, tj. dodatnim objašnjenjem (npr. bug. пещерска – njem. Traubenbrand aus Peschtera).

Pored navedenih strategija, M. Omazić i B. Šoštarić prikazale su kako se metonimija može primijeniti u prevođenju realija kako bi se premostile kulturološke razlike između dva jezika. Kao primjer navode zamjenu robne marke proizvoda u izvornom tekstu samim nazivom proizvoda u ciljnom jeziku, ako se radi o proizvodu koji nije prisutan ili popularan. Odabire se nadređeni pojam kao prijevodni ekvivalent jer se u izvornom tekstu ipak radi o nečemu što je kulturološki različito te bi djelovalo neprirodno proizvod strane robne marke zamijeniti proizvodom čitatelju poznate robne marke (Omazić i Šoštarić 2005: 12-14).

Vlahov i Florin upozoravaju da se dodatna objašnjenja prevoditelja ne smiju dodavati u sami tekst, bilo u zagradama ili na drugi način jer je to mijenjanje originala. Sve što nije napisao sami autor potrebno je jasno odvojiti od teksta, a to se najčešće čini u obliku fusnota (Vlahov i Florin 1969: 30).

V.A. Vernigorova zamijetila je kako su se ranije prevoditelji maksimalno trudili prilagoditi realije ciljnom jeziku tražeći njihove ekvivalente, dok suvremeni prijevodi pokazuju tendenciju transkripcije (prema Legurska: 8-9). L. Soldin smatra kako „transkripcija

realija nudi mehaničko prenošenje realija iz jezika izvora u jezik na koji se prevodi grafičkim sredstvima s maksimalnim približavanjem originalu fonetskom formom“. Koristeći potpuno ekvivalentne posuđenice koje postoje u drugom jeziku prevoditelj prenosi formu riječi, dok se sadržaj otkriva iz konteksta. Pritom prevoditelj ne tumači novu riječ i time ne dovodi u pitanje pogrešnu interpretaciju od strane čitatelja. Na taj je način sačuvan stil autora izvornog teksta, međutim ipak postoji opasnost da takvo mehaničko prenošenje realije može dovesti do toga da novi pojam ostane (djelomično) nejasan čitateljima (Soldin 2003: 28). Prijevod realija, odnosno njihova supstitucija, koristi se kada transkripcija zbog nekog razloga nije moguća (Soldin 2003: 28).

Legurska ističe kako prevoditelj u prijevodu ne može zadržati sve elemente originala koji sadrže povijesne i nacionalne specifičnosti. Međutim, nužno je da čitatelj na ciljnom jeziku stekne utisak o povijesnim i nacionalnim okolnostima iz izvornog teksta (Legurska: 29). Stoga Legurska predlaže opisni prijevod kao rješenje u slučajevima kad se realije ne ističu u tekstu ili kad je tekst ispunjen realijama koje jasno predočuju nacionalni i povijesni kolorit te postoji opasnost da će zbog količine realija prijevod biti nerazumljiv (Legurska: 25).

Svaka realija u prijevodu mora imati svoju funkciju, njihova je svrha prenijeti lokalni i povijesni kolorit (Vlahov i Florin 1969: 15-16). Likomanova ih smatra ključnim riječima unutar teksta jer one jasno označuju vrijeme i mjesto radnje (Likomanova 2006: 184). No prevoditelj bi ipak trebao pripaziti na količinu realija jer u slučaju prevelikog broja realija čitatelju koji nije upoznat s izvornom kulturom tekst može postati previše nerazumljiv. Zato se umjesto transkripcije predlažu neke od drugih gore navedenih strategija prevođenja, ako je riječ o realiji s neutralnijim značenjem, odnosno ako nije od iznimnog značaja za sami sadržaj. No nikako se ne bi smjele realije izvornog teksta mijenjati drugim realijama, odnosno realijama ciljnog jezika (Vlahov i Florin 1969: 17). Na taj se način gubi izvorni duh samog teksta i onoga što je autor htio prenijeti jer realije ciljnog jezika zasigurno uz sebe vežu druge konotacije. Zato je prilikom odabira odgovarajućeg ekvivalenta bitno imati na umu krajnji cilj koji se želi postići prijevodom.

Omazić i Šoštarić prijevodnu ekvivalenciju promatraju kao nadređeni pojam koji predstavlja funkciju različitih tipova pod-ekvivalencije, odnosno leksičke, formalne, semantičke i pragmatičke, čiji međuodnos rezultira prijevodnom ekvivalencijom. Ovom skupu pridodaju također kulturološke i konceptualne ekvivalencije s obzirom da one uključuju korespondencije na kulturološkoj i konceptualnoj razini. Napominju kako ekvivalencija nije nužno „istovjetnost“ ili „potpuna korespondencija“, već se ona može

iskazati i kao „sličnost“. Prema tome elemente pojedine kulture nije uvijek moguće identično prenijeti u ciljni jezik (Omazić i Šoštarić 2005: 9).

Vlahov i Florin napominju da pojedina riječ, iako je realija, u određenom kontekstu ne mora nužno nositi samo kulturološko značenje te iz tog razloga ne mora biti ni prevedena kao realija. Kao primjer navode i alkoholna pića (vodka, whiskey, rakija) koja, iako su tipična za određene narode, nisu uvijek nužno samo nacionalno obojena, već mogu biti upotrijebljena i u nekom širem kontekstu te ih u tom slučaju nije potrebno transkribirati (Vlahov i Florin 1969: 11-12). Ovaj primjer prikazat ćemo i kasnije u analizi prijevoda romana *Propast* pri navođenju rakije. S druge strane M. Smykala navodi kako nazive jela i običaja u prijevodu obavezno treba zadržati jer oni ističu različitost. Prevoditelj koji raspolaže adekvatnim znanjem o određenom običaju ili jelu, trebao bi u što je moguće kraćem obliku prenijeti to znanje na drugom jeziku. To naravno ne znači da je uz svako jelo potrebno staviti i recept (Smykala: 74). Ključno je biti sažet, a ipak istovremeno prenijeti tu raznolikost izvornog jezika i kulture. Reiß napominje kako u konačnici prijevod ipak ovisi o vrsti teksta te je prijevod nužno prilagoditi u skladu s tim. Kada su u pitanju književni tekstovi i njihovo prevođenje, prednost daje opisnom prijevodu (prema Smykala: 74).

Za uspješan prijevod potrebno je da prevoditelj razumije izvorni tekst, ali još više da poznaje navike ciljne kulture i pretpostavi koje bi konotacije kod njih mogli potaknuti određeni izrazi. Iz tog razloga bilo bi razumljivo da prevoditelj uvijek prevodi na svoj materinji jezik (Stolze 1992: 215). H. Witte napominje kako nije dovoljno da prevoditelj prepozna kulturološke razlike jezika kojima se bavi, već mora biti svjestan i u kakvom su međusobnom odnosu članovi tih kultura, odnosno kakvo znanje o drugoj kulturi imaju i koju pretpostavku imaju na koji način druga kultura njih percipira (Snell-Hornby 1998: 346-7).

O važnosti prilagodbe čitateljima na ciljnom jeziku govori i R. Pannwitz: „unsre Übertragungen auch die besten gehen von einem falschen Grundsatz aus sie wollen das indische griechische englische verdeutschen anstatt das deutsche zu verindischen vergriechischen verenglischen.“³ (prema Walter 1972: 20) Cilj prijevoda nije prilagoditi drugu kulturu izvornom jeziku, već upravo suprotno – izvorni jezik treba prilagoditi ciljnom jeziku, učiniti ga pristupačnim drugoj kulturi. Unatoč tome što, kao što smo vidjeli, postoje razne mogućnosti da se to napravi, ne postoji utvrđeno pravilo kad bi na koji način trebalo postupiti. O tome govori i Stolze kad napominje da iako prevoditelj možda intuitivno (pre)poznaje sve kulturološke razlike, to nije samo po sebi dovoljno, već bi on morao biti

³ „i naši najbolji prijenosi polaze od pogrešnog načela da indijskom, grčkom, engleskom žele dodijeliti obilježja njemačkog, umjesto da njemačkom dodijele indijska, grčka, engleska obilježja“

sposoban obrazložiti svoje prevoditeljske odluke (Stolze 1992: 215). On mora biti svjestan zašto je u jednoj situaciji bolje primijeniti jednu strategiju prevođenja, a u drugoj postupiti na drugačiji način. Iz tog razloga se čini i razuman Stolzeov prijedlog kad on umjesto istraživanja strategija prevođenja realija predlaže postavljanje pitanja zašto se jedan prevoditelj odlučio za određenu strategiju, na čemu temelji svoju odluku da postupi na određeni način (Stolze 1992: 208). To bi uvelike olakšalo posao budućim prevoditeljima i dalo jasniju sliku o ovoj problematici. U nastavku rada bavit ćemo se analizom primjera iz bugarskog i njemačkog romana te vidjeti u kojoj se mjeri razlikuju strategije prevođenja prevoditelja i pokušati dokučiti razloge za pojedine odluke.

5. Analiza prijevoda romana *Propast* Vladimira Zareva

Roman *Propast* djelo je bugarskog autora Vladimira Zareva (Sofija, 1947.). Roman je prvi put objavljen 2003. godine, a polučio je veliki uspjeh, ne samo u Bugarskoj, već i izvan njezinih granica. Preveden je na više jezika, a naročito je u Njemačkoj dobro primljen, gdje je postao najprodavanija knjiga u povijesti ove zemlje. Uspjeh koji je roman polučio doveo je do toga da Zareva nazivaju „bugarskim Balzacom“.

U romanu slijedimo dvije narativne linije – s jedne strane pratimo sudbinu Martina Sestrimskog, a s druge biznismena Bojana Tileva. Ono što im je zajedničko je put u propast. Likovi se suočavaju s obiteljskim, društvenim, poslovnim i financijskim problemima. Bez obzira na to što pripadaju različitim društvenim krugovima, obojica su obilježena životom za vrijeme socijalizma te nadolazećim kapitalizmom koji i jednog i drugog osuđuje na propast. Radnja se odvija netom nakon što je „izbila demokracija“, u vrijeme velikih promjena s kojima se susreo svijet. U djelu se često referira na različite povijesne događaje koji su obilježili razvoj Bugarske. Zanimljivo je na koji su način prevoditelji to prenijeli na druge jezike jer pojedini događaj koji je autor naveo kod čitatelja na izvornom jeziku izaziva određene asocijacije i vjerojatno je da raspolaže svim relevantnim informacijama o tom događaju. S druge strane, isti taj događaj kod čitatelja na nekom drugom jeziku ne mora izazvati neku emociju jer možda nije dovoljno upućen u povijest Bugarske.

U ovom je radu analiziran prijevod romana *Propast* na njemački koji je objavljen 2007. godine pod naslovom *Verfall*, a za prijevod se pobrinuo Thomas Frahm.

5.1 Analiza odabranih realija

U nastavku rada prikazat će se odabrane realije pronađene u romanu na izvornom, odnosno bugarskom jeziku te će biti ponuđen komentar na postupak prijenosa realija u ciljni jezik. Pronađene realije mogu se podijeliti u četiri kategorije spomenute u uvodnom dijelu rada. Prema tome razlikujemo geografske i etnografske realije, realije iz svakodnevnog života, društvene i povijesne realije te imenske kategorije.

5.1.1 Geografske i etnografske realije

Za ovu kategoriju pronađeni primjeri odnose se na toponime, dijelove grada i njegove znamenitosti te etnografske pojmove, odnosno blagdane i običaje. Zanimljivo je da unatoč tematici romana te uzimajući u obzir činjenicu da roman obiluje drugim realijama, u romanu nismo pronašli ni jedan bugarski običaj.

5.1.1.1 Toponimi

Prevoditelj Frahm odlučio je naseljena mjesta transkribirati, pa je tako Созопол preveden kao Sosopol, Ветрен kao Wetren, Черноморец kao Tschernomoretz, Видин kao Widin, село Бистрица kao Bistriza. Ponekad je dodavao opise kako bi čitatelj geografski mogao smjestiti gradove te je tako Бургас preveo kao „Burgas, Schwarzmeerhafen“, odnosno nazivu grada dodao je „Crnomorska luka“, dok je primjerice putovanje u „Боровец“ proširio dodavanjem oznake o kakvom se mjestu radi „Sie waren nach Borovez gefahren, einem Wintersport- und Luftkurort“ („Otputovali su u skijalište i lječilište Borovec.“). Zanimljivo je da je Свети Никола preveo kao Sveti Nikola, а Свети Константин kao Komplex „St. Konstantin und Elena“. Osim što je naveo puni naziv mjesta, za razliku od pisca u izvornom tekstu, ovdje je Frahm „sveti“ preveo kraticom „St.“. Nije jasno čemu razlikovanje između ova dva mjesta. Prihvatljivije bi ipak bilo držati se jednog rješenja.

Kod spominjanja manjih mjesta Frahm je upotrijebio i detaljnije geografske oznake, kao primjerice u sljedećem primjeru gdje je naveo da se Балчик nalazi sjeverno od Varne, а Резово на турској граници:

„Бяха обиколили целия бряг от Балчик до Резово.“ (str. 290)

„Sie hatten die ganze Küste abgefahren, von Baltschik im Norden Varnas bis herunter nach Resovo an der türkischen Grenze.“ (str. 374-5)

Iako se može pretpostaviti da je namjera prevoditelja bila približiti čitatelju mjesta koja su mu vrlo vjerojatno nepoznata, ovakvo pozicioniranje mjesta ipak nije nužno da bi čitatelj

razumio sami sadržaj, stoga bi i ovakva objašnjenja trebalo izbjegavati. Isto vrijedi i za „Перловски канал“ (str. 82) koji je također dobio objašnjenje, odnosno precizirano je da teče kroz Sofiju te je preveden kao „Perlovski-Kanal, der Sofia durchfloss“ (str. 106).

Pri opisu grada Vidin Zarev je spomenuo rijeku, no nije naveo o kojoj se rijeci radi: „реката, която изтича, за да остане същата“ (str. 52), a Frahm je odlučio u prijevodu upotrijebiti njezino ime: „die Donau, die dahinfloss, um doch immer dieselbe zu bleiben“ (str. 65). Ova se odluka može smatrati opravdanom jer nije svima jasno koja rijeka teče kroz Vidin, dok je važnost Dunava svima poznata.

Pri prevođenju planine Vitoše prevoditelj nije dosljedan. Naziv „Витоша“ je transkribirao, no ponekad u prijevodu nalazimo „Witoscha“, a ponekad „Witoscha-Gebirge“. Za razumijevanje bi bilo dovoljno pri prvom spominjanju dodati da je to planina, odnosno „Gebirge“, dok je u sljedećim navodima to nepotrebno jer se čitatelj već upoznao s ovom planinom. Spomenut je i njezin najviši vrh, „Черни връх“ (str. 12) koji prevoditelj ponovno prenosi uz dodatno objašnjenje unutar samog teksta: „Die höchste Erhebung des Witoscha, der Vulkankegel des Schwarzen Gipfels [...]“. Ovdje se dodatno proširivanje autorovih riječi moglo izbjeći fusnotom. Pri spominjanju vrha „Големия купен“ prevoditelj nije ponudio dodatan opis, iako iz samog sadržaja nije jasno da se radi o vrhu Stare planine. Samo je djelomično preveo naziv „die Große Kuppe“ (str. 122). Ovdje bi bilo korisno i dovoljno ispred naziva dodati „vrh“. U romanu se spominje i vrh koji ima određenu povijesnu vrijednost, naime vrh Buzludža:

„[...] веднџ го беше снимал на **Бузлуджа** с един от шефовете на КГБ.“ (str. 110)

„Einmal hatte er ihn mit einem Oberen des KGB auf dem **Busludsha fotografiert, jenem sagenumwobenen Gipfel im mittleren Balkan, wo 1878 die Entscheidungsschlacht zwischen Russen und Türken stattgefunden hatte, die die Befreiung Bulgariens aus dem Osmanischen Imperium eingeleitet hatte.**“ (str. 142)

Ovaj je vrh od velike važnosti za bugarsku povijest te je opravdano da je prevoditelj to htio prenijeti čitateljima, međutim na ovakav način je previše intervenirao u izvorni tekst. Ovakva opširna objašnjenja obavezno moraju biti zabilježena u obliku fusnote.

5.1.1.2 Dijelovi grada i znamenitosti

Roman obiluje nazivima ulica i dijelova grada te znamenitostima. Prevoditelj u ovom slučaju mora odrediti u kojoj su mjeri ti lokaliteti značajni za sami sadržaj. Ako su od iznimne važnosti, tada je korisno u obliku fusnote čitateljima pojasniti gdje se nalaze. Međutim ako se

radi tek o usputnom spominjanju, tada je nepotrebno čitatelje dodatno opterećivati. U ovom je romanu navedeno značajno puno različitih lokacija u Sofiji. Potpuno je nepotrebno sve te lokacije objasniti jer je sadržaj razumljiv i bez znanja gdje se točno primjerice neka ulica nalazi.

Frahm je imena četvrti najčešće transkribirao uz fonološku adaptaciju njemačkom jeziku. Ponekad je uz naziv četvrti naznačio da je riječ o četvrti, tako je primjerice četvrt Dragalevci („Драгалевци“) pri prvom spominjanju preveo kao „Stadtviertel Dragalevzi“, dok je pri drugom upotrijebio samo naziv „Dragalevzi“. Na ovaj način nije previše utjecao na izvorni tekst, a čitateljima je objašnjeno na što se misli pod tim imenom. Tako je i Obelija („Обеля“) prevedena kao „Stadtteil Obelja“, Bojana („Бояна“) kao „Sofioter Stadtteil Bojana“, a Lozenec („Лозенец“) kao „feines Viertel Losenez“, čime prevoditelj ističe kako se radi o profinjenoj četvrti. Četvrt Mladost („Младост“) preveo je pak kao „Mladost – Jugend“. Naziv ove četvrti prevodiv je te je razumljivo zašto je prevoditelj htio navesti i „Jugend“, međutim ovo je rješenje ipak malo nespretno. Suvišno je kod naziva jedne bugarske četvrti u prijevodu navesti dva imena, od kojih je jedno njemački prijevod.

U pojedinim je slučajevima Frahm uz nazive četvrti dodao i geografske oznake. Tako je četvrt Liulin („Люлин“) preveo kao „gewaltige Plattenbausiedlung Ljulin im Nordwesten Sofias“, Dianabad („Дианабад“) kao „Dianabad im südöstlichen Teil Sofias“, a Bankju („Банкя“) kao „Bankja, vor den Toren Sofias“. Ovakvo dodavanje objašnjenja unutar samog teksta nije opravdano. Za razumijevanje radnje nije relevantno u kojem se dijelu grada nalazi pojedina četvrt. Ako prevoditelj ipak smatra da su dodatna objašnjenja nužna, tada bi ih svakako trebao navesti samo u obliku fusnote.

Nazivi ulica također su najčešće transkribirani uz naznaku da je riječ o ulici („Straße“). Tako je „улица „Ангел Кънчев““ prevedena kao „Angel-Kantschev-Straße“, „Солунска“ kao „Solunska-Straße“, „улица „Московска““ kao „Moskowska-Straße“, a „улица „Алабин““ kao „Alabin-Straße“. Ponekad je pak prevoditelj odlučio uz nazive ulice dodati i gdje se one nalaze, tako je „улица „Иван Шишман““ preveo kao „Iwan-Schischman-Straße im Zentrum von Sofia“, „улица „Пиротска““ kao „Pirotska-Straße, die gegenüber der Moschee beginnt“, a „улица „Граф Игнатиев““ kao „Geschäftsstraße „Graf Ignatiev“ mitten im Zentrum von Sofia“. Dodavanjem lokacije čitatelj se nepotrebno dodatno opterećuje. Za razumijevanje radnje romana nije od značaja gdje se navedene ulice nalaze. Radnja romana odvija se u Sofiji, što je čitateljima poznato. Imenovanjem ulica stvara se određeni ambijent, međutim i bez dodatnog navođenja njihovih točnih lokacija kod čitatelja će se postići jednak efekt.

Pri navođenju trgova prevoditelj se također poslužio transkripcijom te je primjerice „площад „Славейков““ preveo kao „Slawejkov-Platz“. U situacijama gdje je to moguće, prevoditelj je odlučio prevesti naziv trga pa je primjerice „площад „Журналист““ preveo kao „Journalisten-Platz“. Kod „площад „Батенберг““ prevoditelj je ponovno nepotrebno dodao opis te ga je preveo uz dodavanje još jedne realije „direkt vor dem Alten Zarenschloss auf dem Battenberg-Platz“. Ista je situacija i s pojedinim dijelovima grada. Tako primjerice kod prijevoda parka „Борисова градина“ uz ime Boris dodaje titulu car, odnosno „Park „Zar Boris““. Kod navođenja bivšeg javnog kupališta Centralna banja („Централна баня“) prevoditelj je izostavio naziv kupališta, a dodao opis gdje se nalazi: „in den kleinen Park vor dem Mineralbad im Zentrum“. Kod prijevoda rezidencije Bojana („резиденция „Бояна““) također dodaje nepotrebna objašnjenja: „Residenz des alten Staatsrats- und Parteivorsitzenden Todor Shiwkov im Stadtteil Bojana“. Ovi dodatni opisi predstavljaju zadiranje u autorov tekst i nikako nisu dopustivi.

Nadalje, Frahm plažu na Crnom moru i pripadajuće kampove u potpunosti prevodi: „[...] щом достигнаха **Царския плаж**, приклещен от двама къмпинга „**Градина**“ и „**Златна рибка**“ [...]“ (str. 44)

„[...] als sie am **Kaiserstrand** ankamen, der zwischen den beiden Campingplätzen „**Gärtchen**“ und „**Goldener Fisch**“ eingeklemmt war [...]“ (str. 55)

Isto tako u potpunosti prevodi dvije tržnice koje se spominju te tako za „Солни пазар“ u prijevodu nalazimo „Salzmarkt“, a za „Женски пазар“ u prijevodu nalazimo „Frauenmarkt“.

Pri prevođenju znamenitosti prevoditelj bi naziv spomenika, crkve i sl. trebao prevesti. Ako to nije moguće, naziv treba transkribirati. Ako je potrebno dodatno objašnjenje, tada prevoditelj može dodati fusnotu. U ovom se romanu primjerice spominje crkva „Sv. Sedmočislenici“ („църква „Свети Седмочисленици““). U prijevodu na njemačkom nalazimo „Kirche „Sveti Sedmotschislenizi - Die sieben Heiligen“. Navođenje naziva crkve na njemačkom i bugarskom potpuno je nepotrebno. Prevoditelj se trebao odlučiti za jednu opciju. Mogao je primjerice napisati prijevod na njemački, a u fusnoti navesti transkripciju s bugarskog i eventualno objasniti tko su bili Sedmočislenici. Crkva se u romanu spominje još jednom:

„[...] „**Свети Седмочисленици**“ беше съвсем наблизо.“ (str. 320)

„[...] bis zur **Kirche der Sieben Heiligen** war es nur ein Stück die Ignatiev-Straße hinunter.“ (str. 412)

U ovom je primjeru prevoditelj ostavio naziv crkve samo na njemačkom, međutim dodao je ulicu koja se nalazi u blizini crkve. Frahm je ponovno postupio previše slobodno, odnosno

previše je intervenirao u izvorni tekst. Isto vrijedi za navođenje spomenika patrijarhu Evtimiju koji stanovnici Sofije nazivaju „pop“. Prevoditelj ovdje „Слизах на „Попа““ (str. 143) prevodi kao: „Am Denkmal des Popen Euthymios, des letzten mittelalterlichen Patriarchen Bulgariens vor der Eroberung des Landes durch die Osmanen 1393, stieg ich aus.“ (str. 183) Ako je prevoditelj smatrao da čitatelje mora upoznati s ovim duhovnikom, tada je to trebao navesti u fusnoti, ali nikako unutar samog teksta.

Indirektno spominjanje Aleksandra Batenberga pak izostavlja:

„Над „Царя“ изгря слънце [...]“ (str. 208)

„Über dem Boulevard kam die Sonne heraus.“ (str. 267)

Zanimljivo je da na hrvatskom nailazimo na prijevod „**Iznad Cara** zasjalo je sunce [...]“ (str. 217) gdje je uz *Cara* navedena fusnota s objašnjenjem da se radi o spomeniku Aleksandru Batenbergu. Ovaj primjer pokazuje i koliko je važno tijekom procesa prevođenja komunicirati s autorom. Ako prevoditelju nije jasno je li ovdje autor mislio na bulevar ili spomenik, mora se konzultirati s autorom djela. Prevoditelj ne smije prevoditi onako kako je on shvatio, već mora prenijeti autorove misli.

5.1.1.3 Etnografski pojmovi

U izvornom tekstu pisac spominje svečanost za 24. svibnja koji se u Bugarskoj slavi kao nacionalni praznik, odnosno Dan slavenske pismenosti. Riječ je o realiji koju bi prevoditelj čitateljima morao objasniti u fusnoti. Ovdje je prevoditelj, međutim, odlučio proširiti naziv praznika dodatnim objašnjenjem. Tako „тържество за Двайсет и четвърти май“ (str. 100) prevodi kao „Vor dem 24. Mai, dem Feiertag der Slawenapostel und Schriftheiligen Kyrill und Method, mit denen die bulgarische Literatur beginnt, [...]“ (str. 129) Ovakvim proširivanjem izvornog teksta Frahm je ponovno previše izmijenio izvorni tekst, što nikako nije opravdano.

5.1.2 Realije iz svakodnevnog života

Za ovu je kategoriju, očekivano, pronađeno najviše primjera. Odabrane realije prikazat će se u potkategorijama nacionalna jela, nacionalna pića, valute i mjerne jedinice.

5.1.2.1 Nacionalna jela

Književna djela često obiluju nacionalnim jelima i pićima koja slikovito opisuju kulturu iz koje dolaze. Tako i u ovom djelu možemo pronaći više realija vezanih uz gastronomiju te nazive alkoholnih pića u kojima likovi često uživaju. Ovdje je česta nedoumica prevoditelja kako prenijeti takve pojmove u drugi jezik, odnosno kako takve pojmove približiti čitatelju, a da se zadrži obilježje izvorne kulture. U našem slučaju prevoditelj je rijetko koristio transkripciju kao rješenje, a češće je odabirao jela koja bi mogla biti poznata čitateljima njemačkog govornog područja. U pojedinim situacijama to može biti valjano rješenje, međutim to nikako ne može biti odabir ako se time narušava kulturni aspekt koji je pisac izvornim djelom postigao. Primjerice kad Zarev govori o „strahu prije dvanaest godina“ spominje jelo kojim je trebalo prikazati kako je život izgledao za vrijeme socijalizma. U izvornom tekstu riječ je o jelu imena „попара“:

„Да, нямаше черен хайвер в магазините, но **попарата** и мръвката не бяха проблем.“
(str. 23)

Prevoditelj je odlučio približiti jelo čitateljima njemačkog govornog područja te je ovo jelo zamijenio drugim:

„Sicher, es gab keinen schwarzen Kaviar in den Geschäften, aber für **Eintopf** und ein Stück Fleisch reichte es immer.“ (str. 27)

„Попара“ je jelo koje se sastoji od komadića kruha nadrobljenih u mlijeko, čaj ili sl., što nije sastavni dio jela „Eintopf“ koje zapravo karakterizira način pripreme, točnije svi sastojci, odnosno povrće i meso kuhaju se u jednom loncu te se kao rezultat dobije jušnato jelo. S obzirom da se htio prikazati način života u razdoblju važnom za Bugarsku, bilo bi potrebno sačuvati i ovu realiju kao onu posebnost koja se ističe. Stoga bi bolje rješenje bila transkripcija. U sljedećem primjeru također je riječ o tipičnom bugarskom specijalitetu:

„[...] дойде при мен в кухнята, направи си сандвич с **луканка** – още не беше „избухнала демокрацията“ и старият ни хладилник беше пълен с вкусотии“ (str. 63)

„Sie [...] kam zu mir in die Küche, machte sich ein Brot mit **Lukanka, einer bulgarischen Dauerwurst**“ (str. 81)

Ovdje se prevoditelj odlučio za transkripciju i dodatno objašnjenje jer je za pretpostaviti da bi čitateljima ova suha kobasica mogla biti nepoznata. Međutim dodavanje opisa unutar samog teksta je narušavanje izvornog teksta. Dodatni opis trebalo bi odvojiti od teksta u obliku fusnote kako bi se znalo da je to napomena prevoditelja, a ne autorov tekst. Pri drugom spominjanju ove kobasice prevoditelj je „луканка“ (str. 135) zamijenio s „Delikatesswurst“

(str. 173). Ako je realija već jednom spomenuta i prevedena na određeni način, tada nema potrebe mijenjati njezin naziv u prijevodu pri sljedećem navođenju. Treba istaknuti da je u prijevodu važna dosljednost. Prevoditelj je kod ovog jela i u trećem spominjanju odabrao drugačiji prijevod:

„Вероника беше нарязала на ситно **луканка и бабек**, майка ѝ работеше в инспектората на „Здрава храна“ и хладилникът им бе пълен с подобни изтънчености.“ (str. 137)

„Veronika hatte **eine feine Trockenwurst, Lukanka**, in hauchdünne Scheiben geschnitten.“ (str. 175)

Ovdje je prevoditelj za „луканка“ uz transkripciju ponudio dodatni opis, dok je drugi suhomesnati proizvod „бабек“ izostavio. Na jednak je način postupio i u sljedećem primjeru s drugim tradicionalnim jelom:

„Ела при мен, моичките ще ни завъртят **гювеч**, ще наситнят пастърма, ще хапнем, ще пийнем долу, в ресторанчето, ако трябва, ще попеем.“ (str. 186)

„Unten im Restaurant gehn wir 'ne Kleinigkeit essen, 'ne Kleinigkeit trinken, wenn's sein muss, singen wir auch ...“ (str. 240)

Ovdje je prevoditelj također nepotrebno izostavio realije u prijevodu koje je mogao dodatno objasniti u fusnoti.

U sljedećem je primjeru riječ o jajima pripremljenim na poseban način. To je jelo u čijem se nazivu nalazi pridjevska izvedenica od toponima Panagjurište:

„Мама го ценеше и обичаше, беше му правила **яйца по панагюрски** [...]“ (str. 321)

„Als wir bei uns zu Hause für unsere Prüfungen lernten, hatte sie ihm seine geliebten **Spiegeleier mit süßer roter Paprika** drauf gebraten“ (str. 413)

Prema prijevodu bi čitatelj pomislio da razliku u pripremi ovih jaja čini samo začín, međutim ovo tipično bugarsko jelo ističe se zbog upotrebe još nekoliko dodatnih sastojaka. Stoga ovaj dodatni opis nije izvršio svoju funkciju te realija nije uspješno prenesena. Ponovno bi bolje rješenje bilo naznačiti u fusnoti o kakvom se jelu radi.

Kad su pitanju deserti, prevoditelj također nije prenosio realije. Primjerice jedan tipičan bugarski desert je „малеби“:

„Когато след университета успяха да ме натикат в казармата, когато пет пъти седмично ядях **малеби**, тогава Магдалина още е ходила права под масата.“ (str. 45)

„Als ich nach dem Studium in die Kaserne eingezogen wurde und es fünf mal in der Woche **Wackelpudding** gab, ist Magdalena noch unterm Tisch durchgelaufen.“ (str. 56)

Ovdje je bugarski desert zamijenjen desertom koji je poznatiji čitateljima zapadne Europe, točnije žele-pudingom. Ni ovdje nije riječ o usputnom spominjanju jednog jela, već se htjela

istaknuti posebnost jednog razdoblja. Ovu bi realiju također bilo bolje transkribirati jer se ističe u originalnom tekstu. Kod sljedećeg deserta prevoditelj ponovno nije bio dosljedan:

„След като изядоха **крем карамела** [...]“ (str. 118)

„Nachdem sie **das Dessert, Karamellcreme**, aufgegessen hatten [...]“ (str. 152)

Riječ je o tipičnom bugarskom desertu koji pisac navodi dva puta s istim nazivom, dok se prevoditelj pri drugom spominjanju deserta odlučuje za drugačiji naziv i to naziv koji nije prijevod na njemački:

„Поръчаха десерта. **Крем карамел**.“ (str. 284)

„Sie bestellten **das Dessert. Crème Caramel**.“ (str. 368)

Pri spominjanju slatkiša koje je Bojan donosio svojoj djeci dok su bila mala prevoditelj je ponovno promijenio izvorni tekst dodavanjem opisa za „лукчета“:

„Нещо незначително, винаги дребно, вафли, лукчета, жокеи.“ (str. 227)

„Mal ein Plätzchen, mal bunt verpackte Pfefferminzbonbons, die wegen ihrer Form "Silberzwiebeln" hießen, mal ein Stückchen Schokolade.“ (str. 293)

U ovom slučaju bio bi dovoljan prijevod „Pfefferminzbonbons“ bez dodatnih objašnjenja jer se realija u izvornom tekstu ne ističe, odnosno njezin cilj nije čitatelju pružiti određena saznanja o slatkišima koji se vežu uz bugarsku kulturu. Prevoditelj ne bi utjecao na izvorni tekst zamjenom „лукчета“ hiperonimom bomboni. Način na koji je postupio ponovno bi se mogao kritizirati jer je intervenirao u sadržaj izvornog teksta.

Da realije izvornog teksta nije uvijek potrebno prevoditi možemo vidjeti i u sljedećem primjeru:

„Той демократично ми подаде ръка, изпитах усещането, че стиснах **мекица**, напоена с олио.“ (str. 260)

„Er reichte mir demokratisch die Hand. Ich hatte das Gefühl, eine fettige **Frikadelle** zu drücken.“ (str. 337)

Iako je „мекица“ tradicionalno bugarsko jelo, ovdje ne dolazi do izražaja njezina kulturološka vrijednost. U ovom je slučaju korištena samo kao primjer nečega masnog. S obzirom da čitateljima njemačkog govornog područja ovo jelo od tijesta nije uobičajeno, prevoditelj je odlučio upotrijebiti jelo od mesa koje može izazvati iste asocijacije s obzirom na njegovu pripremu u ulju. Isto vrijedi i za drugo spominjanje ove realije:

„А у нас какво правят, **мекици**?“ (str. 307)

„Und was machen sie bei uns? **Krapfen** backen, oder wie?“ (str. 395)

Pisac nije imao na umu izradu točno određenog jela, umjesto „мекици“ mogao je upotrijebiti i neku drugu bugarsku slasticu s ciljem kritiziranja Bugara kako ništa ne poduzimaju.

Prevoditelj je to prepoznao i potražio prijevod na njemačkom koji bi mogao kod čitatelja izazvati podjednake asocijacije. „Krapfen“ je prema načinu izrade vrlo sličan bugarskoj slastici te vrlo čest desert na njemačkom govornom području, tako da je ovdje to i prihvatljiv prijevod.

U sljedećem primjeru nailazimo na dvije realije, tipično bugarsko bezalkoholno piće i tipično bugarsko slano jelo:

„От магазина на „момчетата“ се носеше домашният мирис на **боза и топли банички**.“ (str. 105)

„Aus dem Laden der Jungs drang der Duft von hausgemachter **Bosa, jenem gequollenen, vergorenen und gezuckerten Gerstenbrei, den man überall dort trinkt, wo noch Balkan und noch nicht Europa ist, wie es in einem kleinen Scherz heißt, und Böreks aus dünnem, in Sonnenblumenöl gewendetem Teig mit weißem Weichkäse, Spinat oder Porree darin**.“ (str. 135)

Prevoditelj je bugarsku realiju „банички“ zamijenio turcizmom „Böreks“ što bi svakako u prevođenju trebalo izbjegavati. Iako je riječ o vrlo sličnim jelima, „банички“ su ipak bugarsko tradicionalno jelo i ne mogu se zamijeniti jelom druge zemlje kada je u pitanju stvaranje ugođaja tog podneblja. Pored toga prevoditelj je uz svoj prijevod ponudio i dodatni opis kako bi čitatelji točno znali o kakvom se jelu radi. Tome nikako nije mjesto unutar samog teksta. U ovom slučaju najbolje rješenje bilo bi realiju transkribirati, a u obliku fusnote ponuditi dodatan opis o kakvom se jelu radi. Isto vrijedi i za drugu realiju iz ovog primjera. Bezalkoholno piće „боза“ prevoditelj je transkribirao, no ponovno je dodao opširno objašnjenje te tako izravno utjecao na autorov tekst.

5.1.2.2 Nacionalna pića

Kad su u pitanju alkoholna pića, i tu je prevoditelj pokazao nedosljednost. Tako primjerice „ракия“ ponekad prevodi s „Rakija“, a ponekad „Schnaps“, bez obzira u kojem se kontekstu ovo alkoholno piće pojavljuje. U sljedećem primjeru prevoditelj je odlučio zadržati bugarsku realiju u prijevodu:

„Янчо Станойчев нямаше стотинки за **ракия** [...]“ (str. 46)

„Jantscho Stanojtshev hingegen hatte keinen Pfennig mehr für **Rakija** [...]“ (str. 57)

U sljedećem primjeru „ракия“ nema funkciju isticanja povijesnog ili kulturnog kolorita te je prevoditelj kao ekvivalent opravdano odabrao „Schnaps“:

„[...] разливаше усмивката и **ракията** си почти без печалба [...]“ (str. 47)

„Sie [...] kredenzte ihr Lächeln und ihren **Schnaps**, ohne viel daran zu verdienen [...]“ (str. 59)

Pri sljedećem spominjanju ovog pića također je odlučio ne zadržati izvornu realiju:

„[...] помоли ме да ѝ сипя пръст **ракия** [...]“ (str. 63)

„Sie [...] bat mich, ihr einen Fingerbreit **Schnaps** einzugießen.“ (str. 81)

Ovaj ekvivalent primjenjuje i kad je riječ o određenoj vrsti rakije:

„- Имам подарък за теб. – Бутилка изпотена **гроздова**?“ (str. 55)

„Ich hab ein Geschenk für dich. Flasche ausgeschwitzten **Schnaps**?“ (str. 70)

U sljedećem je primjeru prevoditelj opravdano zadržao bugarsku realiju:

„Аз съм българин, пия само **ракия**.“ (str. 185)

„Ich bin Bulgare, ich trinke ausschließlich **Rakija**!“ (str. 239)

Naime ovdje se ispijanjem tog pića ističe nacionalna pripadnost te je ova realija u ovom primjeru snažno kulturološki obojana.

U romanu se često navode različite marke rakije. U tom slučaju prevoditelj bi trebao procijeniti važnost navođenja marke, odnosno je li to navođenje od iznimnog značaja za sami tekst i je li tu informaciju nužno prenijeti čitateljima na ciljnom jeziku ili hoće li se narušiti kulturološka obojanost izvornog teksta ako se izostavi navođenje marki u prijevodu. Takvu bi odluku trebalo dosljedno primijeniti na cijeli prijevod.

U sljedećim primjerima radi se o poznatoj bugarskoj marki rakije koja se proizvodi u gradu Peštera. U prvom spominjanju ovog alkoholnog pića, prevoditelj je odlučio transkribirati naziv rakije:

„[...] измъквах от сака бутилка стоплена **„Пещерска“** [...]“ (str. 55)

„langte nach dem Fläschchen mit dem hochprozentigen **„Peschtera“** in der Sakkotasche [...]“ (str. 70)

Pri sljedećem spominjanju primijenio je metonimiju:

„Почувствах се неловко. Като пред неотворена **бутилка „Пещерска“** [...]“ (str. 108)

„Ich fühlte mich nicht wohl in meiner Haut, als säße ich vor einer verschlossenen **Flasche Schnaps**.“ (str. 139)

Zatim je u sljedećem spominjanju izbjegao naziv rakije, ali je dodao grad u kojem se proizvodi:

„[...] после запуших **бутилката „Пещерска гроздова“** и започнах да се страхувам.“ (str. 259)

„[...] anschließend machte ich die **Flasche Traubenschnaps aus Peschtera** zu und bekam eine Panikattacke.“ (str. 336)

Ni u jednom od ova tri slučaja marka rakije nije od presudne važnosti za razumijevanje teksta. Radi se o likovima koji uživaju u ispijanju ovog alkoholnog pića, tako da se marka proizvoda mogla i izostaviti. Međutim, prevoditelj je trebao odrediti na koji će način postupiti i dosljedno se držati svoje odluke. U sljedećim je primjerima također vrsta pića stavljena u fokus, a ne marka proizvoda, no prevoditelj ponovno postupi različito, pa „една бутилка „Карнобатска гроздова“ (str. 104) prevodi kao „eine Flasche Traubenbrand aus Karnobat“ (str. 134), a „отпих глътка от карнобатската“ (str. 328) kao „Ich trank einen Schluck von meinem *Rakija aus Karnobat*“ (str. 423) ili „бутилка „Столичная““ (str. 119) kao „Flasche „Stolichnaja““ (str. 153).

U pojedinim situacijama prevoditelj je odlučio naznačiti da je riječ o određenoj marki proizvoda, a sam naziv proizvoda je preveo. Tako u prijevodu na njemački jezik za „коняк „Златна котва““ (str. 134) nailazimo na prijevod „Cognac der Marke „Goldener Anker““ (str. 172), a za „чай „букет““ (str. 153) uz prijevod marke nailazimo i na vrstu čaja „Kräutertee der Marke „Bouquet““ (str. 197).

Kod prijevoda alkoholnih pića prevoditelj je upotrijebio i dodatne opise:

„бутилки с **ракия и мента**“ (str. 388)

„Flaschen mit **Schnaps und Menta, bulgarischem Pfefferminzlikör**“ (str. 497)

Dodatni opis doima se redundantnim. Unutar samog prijevoda ne bi trebalo navoditi da je riječ o bugarskom liker, to bi se eventualno moglo napisati u fusnoti. Ovdje bi dovoljno bilo dodatno pojašnjenje „Pfefferminzlikör“ staviti ispred samog proizvoda. Time nije narušeno značenje realije niti je narušen njezin kolorit. S obzirom da je riječ o bugarskom romanu koji tematizira bugarsku povijest, čitatelj može pretpostaviti da je riječ o bugarskom alkoholnom piću te to nije potrebno dodatno isticati.

Sljedeći primjeri odnose se na jedno poznato bugarsko pivo koje je u Bugarskoj reklamirano pod sloganom „Мъжете знаят защо“ (hrv. „Muškarci znaju zašto“). Lik u romanu često poseže za ovim pićem koristeći ovaj slogan umjesto naziva piva. Ako je prevoditelj odlučio prevesti taj slogan, onda je čitateljima u obliku fusnote trebao objasniti i kakvo značenje ima taj slogan. Ovako čitatelji nisu dobili informaciju zašto lik to pivo naziva upravo tako. Prema prijevodu čitatelj bi mogao pomisliti kako je to zapravo naziv piva jer prevoditelj ispred slogana navodi da je riječ o marki. Tako „две бири „Мъжете знаят защо““ (str. 10) prevodi kao „zwei Flaschen Bier der Marke „Männer wissen, warum““ (str. 9), a „една изпотена „Мъжете знаят защо““ (str. 14) kao „eine Flasche Bier der Marke „Männer wissen, warum““ (str. 13). U nekoliko slučajeva odlučio je izostaviti slogan te naznačiti količinu piva bocama. Tako primjerice „още четири „Мъжете знаят защо““ (str.

12) prevodi kao „vier weitere Flaschen Bier“ (str. 11), a „две „Мъжете знаят защо““ (str. 61) kao „zwei Flaschen Bier“ (str. 79). U ovom slučaju prevoditelj se ponovno pokazao nedosljedan u svojim odlukama.

5.1.2.3 Valute

Prevoditelj se u tekstovima često susreće i s valutama pojedinih zemalja. On bi morao obratiti pozornost na kontekst u kojem se valuta pojavljuje i sukladno tome pronaći odgovarajući prijevod u ciljnom jeziku. Valutu naime nije uvijek nužno prevoditi jer ona ponekad nije nositelj kulturološkog kolorita, već ima šire značenje. U ovoj ćemo analizi navesti primjere gdje se valuta u izvornom tekstu pojavljuje kao novčana jedinica i kao dio frazema te ćemo usporediti kako je prevoditelj postupio u ovim slučajevima.

U sljedećem primjeru nailazimo na valutu u značenju novčane jedinice, odnosno kao sredstvo plaćanja:

„Бясна, че бях пропил **трите лева** [...]“ (str. 16)

„Stinksauer, dass ich **drei Lewa** versoffen hatte [...]“ (str. 16)

U sljedećem je primjeru riječ o točnom iznosu:

„върна ми **шейсет лева и шепя стотинки**“ (str. 212)

„gab mir **sechzig Lewa und ein paar Stotinki** zurück“ (str. 273)

U navedenim primjerima potrebno je zadržati valutu kao realiju te je prenijeti u ciljni jezik. U prvom primjeru prevoditelj je fonološki prilagodio bugarsku valutu njemačkom jeziku, kao i stoti dio leva u drugom primjeru, odnosno stotine. Međutim u drugom primjeru čini grešku gdje lev ne prilagođava fonološki. Pravilan prijevod bio bi „sechzig Lewa“. Istu grešku ponavlja prilikom navođenja cijene najma kad „двайсет лева“ (str. 49) prevodi kao „zwanzig Lewa“ (str. 62). Opravdano je zadržao realiju, međutim morao ju je i fonološki prilagoditi. Svoju slobodu u prevođenju značajno je zloupotrijebio u sljedećem primjeru:

„[...] прилежно купувах от скъпата документация и отделно внасях от двеста до триста хиляди лева – валутният борд още не ни беше споходил и поради инфлацията парите се брояха само в хиляди – за участието си в този толкова обещаващ проект.“ (str. 151)

„[...] kauften brav ein Exemplar der jeweiligen Dokumentation des „vielversprechenden Projekts“ und zahlten zusätzlich einen saftigen „Teilnehmerbeitrag“. Vielleicht sagten sie sich: Morgen ist dies Geld ja sowieso nichts mehr wert!, denn die Inflation erreichte

zwischen 1995 und 1997 1000%, und wir gingen mit 1000- oder 10 000-Leva-Scheinen einkaufen.“ (str. 194)

Osim ponovne fonološke greške, prijevod je prilično udaljen od izvornog teksta. Realija se čak nije ni morala nužno zadržati. Smisao je da se radi o velikoj svoti novca. No u prijevod umetnuti opise o inflaciji u tom razdoblju preveliki je utjecaj na sam tekst. Ako je prevoditelj čitatelje htio upoznati s tadašnjom situacijom u Bugarskoj, onda je to trebao navesti u fusnoti.

Kao što je već ranije spomenuto, kad je riječ o valutama one ne moraju nužno biti realije. Ako se valuta pojavljuje kao dio frazema ili kao metafora, tad je prevoditelj može metonimijom prenijeti u ciljni jezik. Primjerice kad lik u romanu govori o raznim poslovima koje je obavljao ne bi li nešto zaradio, odnosno „за да изкарам някой лев“ (str. 19), prevoditelj to prevodi s „um ein paar Kröten zu verdienen“ (str. 20). Ovdje opravdano izostavlja prijevod valute jer nije naglasak na tome da zaradi upravo nekoliko leva, već da zaradi plaću. S druge strane pri sljedećem navođenju iste fraze „за да изкарам някой лев“ (str. 150) prevoditelj je prevodi „Um wenigstens ein paar Leva zu verdienen“ (str. 193). Kontekst je isti, tako da je nejasno zašto je prevoditelj prvi put preveo na jedan način, a drugi put na drugi.

Prevoditelj u sljedećem primjeru mijenja bugarsku realiju njemačkom. Iako naglasak ponovno nije na realiji, već treba gledati ukupni sadržaj, odnosno iako je smisao da lik u ovom primjeru „nije imao ni lipe“, prevoditelj se nije smio odlučiti za mijenjanje bugarske realije jednom njemačkom realijom:

„Янчо Станойчев нямаше **стотинки** за ракия [...]“ (str. 46)

„Jantscho Stanojtschev hingegen hatte keinen **Pfennig** mehr für Rakija [...]“ (str. 57)

Iako bi govornicima njemačkog govornog područja bilo bliže da lik nije imao „Pfennig“, nego „стотинки“, bolje bi rješenje bilo da se prevoditelj odlučio za metonimiju. Dakle ako prevoditelj smatra da naglasak nije na samoj valuti te da istu nije potrebno prenijeti u ciljni jezik, tad se trebao odlučiti za neki općeniti naziv koji bi označavao, u ovom slučaju, malu količinu novca.

Kao i u prethodnom primjeru, ni u sljedećem nije bilo nužno prenijeti realiju. Prevoditelj je ipak odlučio stotineke zamijeniti levima:

„[...] за прочувствените надслови получавах **стотинки**.“ (str. 150)

„Für eine mitfühlend formulierte Überschrift bekam ich nicht mal einen **Lev**.“ (str. 193)

Naglasak nije na valuti, već na činjenici da je riječ o mizernoj zaradi. U hrvatskom prijevodu romana pronalazimo prijevod „dobivao sam siću“ (str. 157) koji ovdje puno bolje odgovara.

U sljedećem primjeru prevoditelj je izostavio realiju. S obzirom da se radi o ukradenom novcu, nije bilo potrebe naglasiti da je riječ o levima:

„Някой да е влязъл в затвора или да е върнал **лев** в оръшканата хазна?“ (str. 19)

„[...] hat gar **das Gestohlene** der geplünderten Staatskasse zurückerstattet?“ (str. 21)

Na temelju navedenih primjera možemo zaključiti kako prevoditelj ni pri prevođenju valuta nije dosljedno primjenjivao svoje odluke. Prvenstveno je trebao opaziti koje sve značenje valuta u ovom romanu može imati te u skladu s tim donijeti odluku u kojoj će situaciji postupiti na koji način, odnosno kad je prihvatljivo da valutu prevede, kad je smije izostaviti, a kad se metonimija pokazuje kao najbolje rješenje.

5.1.2.4 Mjerne jedinice

U ovom se romanu ističu i mjerne jedinice. Primjerice za točenje žestokih pića uobičajena mjerna jedinica u Bugarskoj iznosi 0,50 ml. Bugari umjesto mililitara imaju običaj reći 50 grama. Ova je mjerna jedinica u prijevodu na njemački ponovno dodatno objašnjena:

„Най-сетне **двайсетграмовите чашки** бяха изпити [...]“ (str. 114)

„Schließlich waren **die kleinen henkellosen Keramiktässchen, in die eine "deutsche" Portion, 2 cl, passte**, ausgetrunken [...]“ (str. 147)

Ovdje bi bilo dovoljno mjernu jedinicu prevesti odgovarajućom mjerom na njemačkom jeziku. U ovom kontekstu nije od velikog značaja koliko je točno tekućine bilo u čaši. Dodavanjem da je to njemačka porcija prevoditelj se ponovno udaljava od izvornog teksta.

U sljedećem primjeru prevoditelj je odlučio zadržati mjernu jedinicu i u prijevodu:

„**Петдесет грама** топлина няма да ни навреди [...]“ (str. 210)

„**Fünzig Gramm** Wärme könnten uns jetzt nicht schaden [...]“ (str. 271)

Može se pretpostaviti da čitatelji na ciljnom jeziku nisu upoznati s ovim načinom iskazivanja mjernih jedinica u Bugarskoj. Stoga bi bilo korisno da je prevoditelj ponudio dodatno objašnjenje u fusnoti. U sljedećem je pak primjeru odlučio izostaviti mjernu jedinicu. Ova se odluka može smatrati opravdanom jer se navodi točenje konkretnog pića tako da se mjerna jedinica mogla izostaviti:

„Затворих телефона, сипах си само **петдесет грама пещерска** и ги изпих на екс, като лекарство.“ (str. 261)

„Ich legte auf, goss mir **einen Traubenbrand aus Peschtera** ins Glas und kippte ihn in einem Schluck hinunter, wie man bittere Medizin runterspült.“ (str. 338-9)

U romanu se pojavljuje i dekar, odnosno mjerna jedinica za površinu zemlje koja iznosi 1000m². Prvi prvom navođenju prevoditelj je izostavio veličinu zemljišta od „два декара“ (str. 258) koje se spominje, dok je pri drugom navođenju pretvorio mjernu jedinicu u metre kvadratne te je „място два декара“ (str. 259) preveo s „Grundfläche 2000 m²“ (str. 335). S obzirom da ova mjerna jedinica u izvornom tekstu nije nositelj kulturološkog kolorita, njezina supstitucija u ciljnom tekstu može se smatrati opravdanom.

5.1.3 Društvene i povijesne realije

Izvorni tekst obiluje imenima bugarskih političara, književnika i slikara koja ćemo ovdje prokomentirati u potkategoriji povijesne ličnosti. Navest će se i realije vezane uz povijesne događaje te politiku i povijesni razvoj Bugarske.

5.1.3.1 Povijesne ličnosti

U romanu se često spominju imena bugarskih političara, slikara, pisaca i sl. Ako se radi o osobi značajnoj za razumijevanje sadržaja, prevoditelj bi trebao objasniti čitateljima tko je spomenuta osoba. To se može napraviti u obliku fusnote, ako je potrebno duže objašnjenje ili u obliku apozicije, ako je potrebno dodati samo funkciju osobe ili sl., poput političar, pisac itd. U ovom je prijevodu prevoditelj objašnjenja umetnuo u sami tekst, što nikako nije preporučljivo, primjerice:

„Вероника твърдеше, че **Луканов** по най-зловещ начин е разсипал и ограбил държавата, а аз ѝ доказвах, че правителството на **Иван Костов** направи същото.“ (str. 160)

„Veronika behauptete, **Andrej Lukanov, der nach undurchsichtigen Energiegeschäften mit Russland 1995 ermordert worden war**, habe den Staat auf die böseste Weise geplündert und ausgeraubt, während ich ihr zu beweisen versuchte, dass die Regierung von **Iwan Kostov, dem Chef der Union der demokratischen Kräfte**, auch nichts anderes tat.“ (str. 207)

Osim što se iznimno ističe razlika u dužini ove rečenice na izvornom i na ciljnom jeziku, ovakav umetnut opis skreće pozornost čitatelja sa samog teksta i u fokus stavlja političare, a ne razlog njihovog spominjanja. Unutar teksta prevoditelj je mogao istaknuti da su Lukanov i Kostov političari, međutim daljnja objašnjenja trebao je zabilježiti u obliku fusnote. Pri spominjanju Trajča Kostova pak nikakvo dodatno objašnjenje nije ponuđeno.

U romanu se spominje i poznata bugarska proročica Vanga. Ovdje je prevoditelj dobro postupio kada je „деля Ванга“ (str. 54) preveo s „die berühmte Wahrsagerin Wanga“ (str. 69) jer na taj način nije značajno utjecao na sami tekst, a čitateljima je približio o kome je riječ. S druge strane, pri spominjanju bugarskog duhovnog majstora Petra Danova prevoditelj ponovno previše mijenja izvorni tekst. Ovakvom objašnjenju mjesto je u fusnoti jer bi inače čitatelj mogao pomisliti kako sam pisac naglašava kako je riječ o bugarskoj ličnosti:

„На няколко пъти в леглото се опита да му чете пасажии от беседите на засиялия **Дънов**, но Боян заспиваше.“ (str. 231)

„Einige Male versuchte sie, ihm Passagen aus den Traktaten **des bulgarischen Mystikers und Naturheilers Peter Denov** vorzulesen, doch Bojan schlief darüber ein.“ (str. 298)

Osim toga, ime je pogrešno transliterirano te bi u prijevodu trebalo biti Petar Danow.

Sljedeći primjer također pokazuje kako se dodatnim opisima čitatelja može zbuniti:

„Упорито и никак свенливо бе събирал шедъоврите на Захари Зограф и Мърквичка, на Майстора, Цанко Лавренов, Златю Бояджиев, на Васил Стоилов, Бараков и Иван Милев, на „големите“ живи, които с часове и неизтощими любезност го чакаха пред кабинета му.“ (str. 37)

„Beharrlich und fast verschämt hatter er Meisterwerke von Sachari Sograf und Merkwitschka aus der Zeit der bulgarischen Renaissance des 19. Jahrhunderts gesammelt, von den modernen Klassikern Wladimir Dimitrov, genannt „der Meister“, von Tsanko Lawrenov, Slatju Bojadshiev, Wassil Stoilov, Bakarov und Iwan Milev, und von den „großen Lebenden“, die Stunde um Stunde und mit unerschöpflicher Liebenswürdigkeit vor seinem Büro auf ihn warteten.“ (str. 45)

Navedeni slikari nisu od iznimnog značaja za razumijevanje samog sadržaja, stoga nema potrebe za ovakvim dodatnim objašnjenjima unutar teksta. Dovoljno bi bilo u fusnoti naznačiti da su to „poznati bugarski slikari s kraja devetnaestoga i početka dvadesetoga stoljeća“ kao što je to napravljeno u prijevodu na hrvatski. (str. 38) Eventualno se može opravdati odluka da se uvede ime slikara Vladimira Dimitrova jer mnogima možda nije poznato tko se krije iza nadimka „Majstor“. Istu pogrešku Frahm ponavlja pri spominjanju bugarskog umjetnika Vasila Stoilova:

„[...] заедно с няколко картини от **Васил Стоилов** [...]“ (str. 87)

„[...] zusammen mit einigen Bildern **des modernen Klassikers Wassil Stoilov** [...], eines **Vertreters der „Neuen Sachlichkeit“** [...]“ (str. 112)

Pri spominjanju bugarske umjetnice albanskoga porijekla, Like Janko, prevoditelj je napravio drugu vrstu greške. Naime pogrešno je transkribirao njezino ime te joj dodijelio muški rod: „Luka Janko, der Maler“ (str. 95)

Dok s jedne strane prevoditelj previše opterećuje čitatelja dodatnim informacijama, s druge strane mu neke uskraćuje. Tako primjerice Zarev dok kritizira političare spominje priču Hrista Smirnenskog, no prevoditelj to izostavlja:

„Гълчавата цитирането на **„Приказка за стълбата“** от Смирненски, ентузиазмът им продължаваше няколко месеца [...]“ (str. 282)

„Ihr Geschrei währte in der Regel ein paar Monate [...]“ (str. 366)

S obzirom da se kod čitatelja koji su upoznati s *Pričom o stepenicama* mogu probuditi dodatne asocijacije, imajući u vidu sadržaj koji im je predočio Zarev, prevoditelj je potpuno nepotrebno ovaj dio izostavio.

U romanu se spominje ime Lora kojim se aludira na Loru Karavelovu, suprugu bugarskog pjesnika Peje Kračolova Javorova, koja je počinila samoubojstvo. Za pretpostaviti je da bi čitateljima na drugim jezicima ovaj dio romana mogao biti nejasan te da ne može pobuditi isti asocijacije kao kod bugarskih čitatelja. Prevoditelj je opisno preveo zašto je za bugarsku javnost to ime fatalno:

„Името ѝ бе фатално – **Лора**. – За жалост, аз не съм **Пейо Крачолов**.“ (str. 340)

„Ihr Name, **Lora**, weckte fatale Assoziationen, wenigstens für einen Schriftsteller, denn jeder Gymnasiast kannte die tragische Liebesgeschichte, die **Pejo Jaworov**, einen der größten bulgarischen Lyriker, mit einer Frau gleichen Namens verbunden hatte.

„Bedauerlicherweise bin ich nicht der Dichter Pejo [...]“ (str. 438)

Osim što je prevoditelj izmijenio tekst autora, odlučio se i upotrijebiti prezime Javorov umjesto Kračolov. Ova se odluka može smatrati opravdanom jer je spomenuti pjesnik u Njemačkoj, kao i u Hrvatskoj, poznatiji kao Javorov nego kao Kračolov. Isti postupak koristi i pri drugom spominjanju Lore:

„**Лора... фатално име** – каза той. – Само дето го няма **Пейо Крачолов** – отвърна тихо тя, – убиха го.“ (str. 382)

„**Lora** – wenn man die bulgarische Literatur kennt, ein etwas tragischer Name... Nur dass der leidende Poet **Pejo Jaworov**, der Ehemann von **Lora**, schon fast ein Jahrhundert unter der Erde liegt.“ (str. 491)

U romanu su također spomenuti likovi iz bugarske književnosti koji bi čitateljima iz drugih kultura mogli biti nepoznati. Primjerice jedan se lik uspoređuje sa Strandžom. Čitateljima koji ne poznaju bugarsku književnost ova usporedba vjerojatno ne bi bila od

velikog značaja ili bi eventualno mogli pomisliti na bugarsku planinu istog naziva. Stoga bi prevoditelj mogao ponuditi objašnjenje u obliku fusnote, kao što je to napravila prevoditeljica na hrvatski jezik: „Strandža je junak iz pripovijesti *Nemili nedragi* Ivana Vazova koji pomaže bugarskim emigrantima, tzv. „hašovima“ u Rumunjskoj.“ (str. 49) Međutim, Frahm je ponovno dodatni opis unio u sami tekst te je tako „Странджа“ (str. 47) preveden na sljedeći način:

„Sie war, kurz gesagt, für uns so etwas wie der berühmte Wirt Strandzha, der die bulgarischen Befreiungskämpfer im rumänischen Exil umsorgt hatte.“ (str. 59)

5.1.3.2 Povijesni događaji

Autori u romanima često kroz likove progovaraju o događajima koji su važni za njihovu zemlju. Čitatelji izvornog djela razumjet će na što autor referira, međutim to se ne može očekivati od čitatelja na ciljnom jeziku. Zadatak je prevoditelja da prepozna koje bi događaje čitatelji mogli pogrešno protumačiti, odnosno što bi im moglo promaknuti zbog nepoznavanja povijesti druge zemlje te pronaći način da im iste prezentira.

Zarev na izvornom jeziku piše o vremenu koje je obilježilo razvoj Bugarske i njezinog naroda: „Оня страх преди дванайсет години“ (str. 23) Čitajući prijevod romana na drugim jezicima, pri prijevodu ove rečenice treba uzeti u obzir godinu izdavanja romana na izvornom tekstu te izvući zaključak o kojem se važnom događaju radi. Tako primjerice u prijevodu na hrvatski jezik nalazimo „onaj strah prije dvadeset godina“ (str. 25). Rješenje kojim se poslužio prevoditelj na njemački jezik ipak se čini spretnije: „Die Angst vor 1989“ (str. 27). Na ovaj način nije upitno o kojem se događaju radi te se ne dovodi u pitanje hoće li čitatelj pogrešno protumačiti o kojoj je godini riječ. Autor se često osvrće na pad komunizma u Bugarskoj. Prevoditelj je pri prvom spominjanju ovog događaja mogao u fusnoti navesti objašnjenje zašto je 10. studenog važan za povijest Bugarske. Međutim, on je odlučio dodatne opaske umetnuti unutar samog teksta. Tako za prvo spominjanje ovog datuma „Преди Десети ноември“ (str. 47) u prijevodu nalazimo „Vor der politischen Wende des 10. November 1989“ (str. 59). Pri drugom spominjanju „преди Десети ноември“ (str. 191) prevodi kao „vor dem 10. November 1989, an dem Shiwkov zurücktrat“ (str. 246). Na drugim mjestima autor govori o izbijanju demokracije, a prevoditelj u ciljnom jeziku zadržava godinu događaja: „Преди да „избухне демокрацията““ (str. 62), odnosno „Vor

1989“ (str. 80). Prevoditelj ponovno nije dosljedan što se može negativno odraziti na razumijevanje od strane čitatelja.

Zarev također spominje travanjski plenum koji se održao 1956. godine u Sofiji. Riječ je o sastanku Centralnog komiteta Bugarske komunističke partije na kojem je Todor Živkov preuzeo vlast od Valka Červenkova. Iako politički značaj ovog događaja nije upitan, on nikako ne treba biti dodatno objašnjen unutar samog teksta, kao što je to ovdje napravio Frahm:

„[...] в България по време на „историческия“ Априлски пленум.“ (str. 120)

„Im gleichen Jahr, 1956, spielte die Führung der Bulgarischen Kommunistischen Partei es auf ihrem Aprilplenium nach.“ (str. 155)

Ovdje je prevoditelj proširio autorovu misao, odnosno izravno utjecao na njegovu ideju, dok bi bolje rješenje bilo u fusnoti kratko navesti kad je održan plenum i zašto je relevantan za priču.

5.1.3.3 Pojmovi vezani uz politiku i povijesni razvoj

Osim povijesnih događaja, određene asocijacije može pobuditi i navođenje pojmova vezanih uz politiku i povijesni razvoj. Primjerice u izvornom jeziku spominju se „чавдарци“ koje je prevoditelj preveo kao „alte Partisanen“. Da se prevoditelj odlučio transkribirati ovaj naziv, tad bi morao ponuditi i dodatno objašnjenje u obliku fusnote. Međutim, s obzirom da se ova realija ne ističe u izvorniku, te da roman obiluje realijama, na ovaj je način prevoditelj dobro postupio kad je realiju prenio proširenim objašnjenjem. Prevoditeljica na hrvatski jezik se primjerice odlučila za transkripciju te je za čavdarce u obliku fusnote ponudila čitateljima dodatno objašnjenje napisavši da su to „Partizani iz čete Čavdar.“ Zatim Frahm „группировка Г-13“ prevodi kao „Unternehmergruppe G-13“. Ovdje bi svakako bilo dobro čitateljima ponuditi dodatno objašnjenje o kakvoj je organizaciji riječ, kao što je to napravila Banović u prijevodu na hrvatski. Ona je naime naziv organizacije prevela kao *grupirovka* G-13, a u fusnoti je objasnila njezin značaj, iako možda malo opširnije nego što je to potrebno: „G13 – konfederacija krupnih industrijalaca zatvoren je elitistički krug biznismena, koji je u prvim godinama bugarske tranzicije na demokraciju i tržišnu ekonomiju privatizirao najznačajnija poduzeća u Bugarskoj. Osnovan je 1993. i funkcionirao otprilike godinu dana. Nije bio registriran na Trgovačkom sudu kao organizacija. Kroz ovu organizaciju biznismeni prvi put ukazuju na svoje ambicije u diktiranju politike.“ (str. 153)

Isto vrijedi i za Grad istine, odnosno „Град на истината“ (str. 159) na izvornom jeziku i „[...] „Stadt der Wahrheit“, eine Ansammlung von Zelten“ (str. 204) u prijevodu.

Prevoditelj je ponovno dodao objašnjenje koje zapravo nije od presudne važnosti. Za bolje razumijevanje pozadine događaja, bolje bi bilo da je čitateljima ponuđeno objašnjenje u fusnoti. Na jednak je način trebalo postupiti i u sljedećem primjeru kod spominjanja da „Вероника беше моравосния“ (str. 158), čime je izražena pripadnost određenoj stranci. Ovdje je svakako dodatno objašnjenje potrebno jer čitateljima nikako ne može biti jasno da se radi o boji stranke Savez demokratskih snaga. Ovo je objašnjenje bilo moguće staviti u fusnotu, međutim prevoditelj se odlučio za drugo rješenje, odnosno ponudio je kratko objašnjenje unutar samog teksta: „Veronika unterstützte die Union der demokratischen Kräfte - war „tiefblau““ (str. 203). U ovom slučaju to ne predstavlja veliko odstupanje od izvornog teksta jer je samo ponuđeno ime stranke koje se nalazi iza navedene boje.

U romanu se navode i političke stranke u obliku kratica, čiji puni naziv čitateljima vjerojatno nije poznat. Zadatak je prevoditelja da uz prijevod prenese i dio kulture i povijesti određenog naroda. Ovdje bi svakako bolje rješenje bilo u ciljni jezik prenijeti i kraticu i puni naziv stranke. Banović je u prijevodu na hrvatski transkribirala kratice stranaka, a pune nazive ponudila je u obliku fusnota. Time je čitatelju omogućeno potpuno razumijevanje teksta. Frahm je izbjegao prenošenje kratica u prijevodu na njemački te je „БСП“, odnosno Bugarsku socijalističku partiju zamijenio sa „Sozialisten“, a „ДПС“, odnosno Pokret za prava i slobode preveo je kao „Bewegung für Rechte und Freiheiten“. Prevoditelj je „СДС“, odnosno Savez demokratskih snaga zamijenio s „Christdemokraten“, gdje je dodavanjem oznake „kršćanski“ nazivu stranke napravio pogrešku.

U izvornom tekstu spominje se i politička stranka NDSV (НДСВ – Nacionalni pokret za stabilnost i razvoj). Prevoditelj je ovu kraticu u potpunosti izostavio u prijevodu, a zatim zamijenio porazom nogometnog kluba:

„„Пия от мъка, от радост, от скука“, „защото ми изневеряват“, „приятелката ме напусна“ или „НДСВ спечели изборите“ [...]“ (str. 94)

„Ich trinke aus Freude, aus Leid, aus Langeweile, weil meine Frau mich betrügt, meine Freundin mich verlassen oder **der falsche Fußballclub gewonnen hat** [...]“ (str. 122)

Iz konteksta je shvatljivo da ovdje nikako nije stranka u fokusu. Nabrojanje razloga za nečije bezrazložno opijanje prevoditelj je smatrao da bi čitatelj bolje povezao uz poraz nogometnog kluba, nego političke stranke.

5.1.4 Imenske kategorije

U romanu se susrećemo s različitim imenskim kategorijama. Naime nailazimo na osobna imena i nadimke te na ostala imena koja uključuju nazive časopisa, restorana, različitih proizvoda itd.

5.1.4.1 Osobna imena i nadimci

Imena likova u prijevodu najčešće su fonološki prilagođena njemačkom jeziku. Tako je primjerice Ивана u prijevodu Iwana, Катарина je Katharina, Боян je Војан, Миша Бели je Mischa Beli, Асен je Assen, Ашика je Aschika. Име Магдалина Frahm je prilagodio njemačkom imenu Magdalena. Nadimke likova koji su ih dobili prema svojim karakteristikama preveo je, pa je tako Криви postao Krumme, а Прави Gerade. U ovakvim situacijama prevođenje nadimaka je opravdano, kako bi se likovi čim preciznije predložili čitateljima, zato što nadimci imaju određenu semantiku i izazivaju određene asocijacije. Ipak, ime jednog lika je toliko promijenjeno da se mora postaviti pitanje što je dovelo do takve odluke. Naime lik Борислав u njemačkom prijevodu nosi ime Boshidar. Prevoditelj nikako ne bi smio u tolikoj mjeri mijenjati imena likova, naročito jer na ovaj način nije približio ime čitateljima na ciljnom jeziku. Boshidar je čitateljima na njemačkom jednako nepoznato i egzotično ime kao i Borislav.

5.1.4.2 Ostala imena

Roman obiluje nazivima raznih novina, časopisa, restorana itd. U ovim slučajevima najbolje je prevesti naziv ako je to moguće, а ako nije, onda bi prevoditelj naziv trebao transkribirati. No bitno je da prevoditelj bude dosljedan u svojim odlukama. Primjerice болницу Pirogov („Пирогов“) prevoditelj je preveo uz transkripciju. Pri prvom spominjanju dodao je да се radi о болници „Pirogov-Krankenhaus“, dok je при другом spominjanju оставио само име болнице, што је dostatно jer су чителји већ били упознати s time о каквом је објекту ријеч. S друге стране, код spominjanja гинеколошке болнице Мајчин дом („Майчин дом“) nije dosljedan. Frahm izostavlja naziv болнице, а преноси само врсту објекта и то први пут као „Mütter-Notaufnahme“, а други пут као „Entbindungsstation“. Бугарски комбинат за производњу željeza Kremikovci, односно „Кремиковци“ preveo је као „staatlicher Stahlbetrieb Kremikovzi“. Na ovaj način, iako је назив transkribiran, читатeljima ова realija неће бити непозната jer је понуђен кратки додатни opis. Zatim је „ресторант „Грозд““ prilagoђен njemačkom jeziku као „Restaurant „Zur Traube““, dok је „кафене „Мати““

prevedeno kao „Mediencafé „Mati““. Prevoditelj u ovom slučaju nije morao transkribirati naziv kafića, mogao ga je i prevesti. Također nije jasno čemu odstupanje od izvornog teksta i upotreba oznake „Mediencafé“. Naime riječ je o objektu koji je poznat čitateljima njemačkog govornog područja, no bugarskim čitateljima bi ovakva vrsta objekta bila nepoznata. Uzmimo u obzir da je ovdje ipak riječ o bugarskom djelu te da je autor djelo pisao svojim čitateljima na bugarskom jeziku. Do odstupanja od originala dolazi i u sljedećem primjeru gdje lik iz romana dogovara sastanak „в кафенето на хотел „Радисън““ (str. 281), što prevoditelj na njemački prevodi umetanjem dodatnih objašnjenja o lokaciji: „im Café des Hotels Radisson, das direkt gegenüber dem Parlament lag und einen Blick auf die Newski-Kathedrale gestattete“ (str. 364). Kod ostalih realija najčešće prevodi ono što se može prevesti, a ostalo transkribira. Tako primjerice „издателство „Бард““ prevodi kao „Verlag „Bard““, a „издателство „Бронзовият Икар““ kao „Verlag „Bronzener Ikarus““.

Kod prevođenja naziva novina prevoditelj također nije dosljedan. Primjerice „вестник Култура“ transkribira u „Zeitschrift „Kultura““, a „Работническо дело“ prevodi i umeće dodatni opis „sozialistische Tageszeitung „Stimme der Werktätigen““. S druge strane, nazive časopisa prevoditelj je pri svakom spominjanju preveo, primjerice „списание „Сезони““ prevedeno je kao „Zeitschrift namens „Jahreszeiten““, „списание „Пламяк““ kao „Zeitschrift „Flamme““, „списание „Български фермер““ kao „Zeitschrift „Bulgarischer Landwirt““. Zanimljivo je da je „списание „Хай клуб““ na njemački prevedeno kao „Jugendzeitschrift „Hi Club““, dok na hrvatskom nailazimo na prijevod „časopis High Club“.

Pri navođenju poznatih bugarskih cigareta marke Arda prevoditelj je izbjegao njihovo spominjanje upotrebom metonimije:

„Лекарят [...] с вечната **цигара „Арда“** в лявата ръка“ (str. 60)

„Der Arzt [...] der sich **eine Zigarette** an der anderen ansteckte“ (str. 76-7)

U ovom se slučaju to može smatrati opravdanim jer se ovdje realija ne ističe. Međutim, u sljedećem primjeru pisac je postavio ovu realiju u prvi plan i prevoditelj ju je trebao prenijeti na svoj jezik:

„Генерала извади цигара, пушеше от **най-простите Арда с филтър**“ (str. 110)

„Der General klopfte sich **eine Zigarette aus einem Softpack**“ (str. 143)

Izostavljanjem navedene realije prevoditelj nije uspio prenijeti obilježje tog vremena i kulture kojim je autor na bugarskom jeziku označio ovaj moment. Isto vrijedi i za sljedeći primjer, kad pisac spominje hladnjak stare marke Mraz, odnosno „хладилник „Мраз““ koji je na njemački preveden kao „der uralte Kühlschrank“. Prevoditelj je dobro prepoznao da čitatelju s njemačkog govornog područja navođenje ove marke ne bi trebalo biti od velikog značaja,

odnosno da bi mu ista mogla biti nepoznata. Međutim metonimija ovdje nije idealno rješenje jer opet nije uspješno prenesen kolorit tog vremena. Ovdje bi bilo bolje ostaviti naziv, ali i dodati oznaku „uralt“, odnosno „prastar“, kako bi čitatelj shvatio osobitost ovog predmeta.

Pri spominjanju odličja „Димитровска награда“ (str. 48) prevoditelj je ponovno umetnuo dodatno objašnjenje unutar samog teksta „Verdienstorden „Georgi Dimitrov“, benannt nach dem Begründer Volksrepublik Bulgarien“ (str. 60). Čitateljima zbog boljeg razumijevanja treba ponuditi objašnjenje o kakvom je odličju riječ, međutim to objašnjenje treba biti ponuđeno u obliku fusnote.

Nadalje je zanimljivo da Frahm spominjanje naziva mafijaškog klana VIS izbjegava: „бодигард на някой си от върховните **висаджии**“ (str. 70)
„Leibwächter von irgend so einem hohen Tier“ (str. 91)

S obzirom da se radi o skupini važnoj za razumijevanje bugarske povijesti, za čitatelje bi bilo korisno da je prevoditelj odlučio zadržati naziv te u fusnoti kratko navesti o kakvoj je skupini riječ. Isto vrijedi za spominjanje mafijaškog klana Magura („Марупа“) koji prevoditelj transkribira („Magura“), međutim čitatelju ostaje sasvim nejasno što se krije iza tog naziva. S druge strane „цистерна на „Волф““ (str. 87) prevedena je kao „Löschwagen der Stadtreinigungsfirma Wolf“. (str. 113) Nejasno je zašto prevoditelj smatra da ovo zasluhuje dodatno objašnjenje, dok prethodne primjere izbjegava dodatno objasniti.

U romanu se može pronaći i veliki broj kratica. Prevoditelj je ponekad kraticu zadržao, a ponekad je u ciljni jezik prenio njezino puno značenje. Primjerice kad prevoditelj „БИАТ“, odnosno Bugarsko inženjersko-arhitektonsko društvo u prijevodu na njemački jezik prenese kao „BIAT“, može se pretpostaviti da velikom dijelu čitatelja ova kratica neće biti poznata. Naročito kad se uzme u obzir da prevoditelj nije nigdje objasnio što predstavlja navedena kratica. S druge strane, kraticu za Inženjersko-građevinski institut ne prenosi, odnosno „ИСИ“ prevodi kao „Bauingenieurwesen“, ili Nacionalni dvorac kulture, odnosno „НДК“ kao „Nationaler Kulturpalast“. Ovdje se može shvatiti prevoditeljeva želja da čim više približi tekst čitatelju, a da ga pritom ne opterećuje dodatnim nepoznanicama. Same po sebi ove kratice jedva da bi bile od značaja za jednog čitatelja na ciljnom jeziku.

Kraticu za Državnu štednu kasu („ДСК“) također je zamijenio punim nazivom „Staatliche Sparkasse“. Ponekad se pak Frahm odlučio za transkripciju kratica i dodavanje punog naziva. Tako je primjerice Centralni univerzalni magazin, odnosno „ЦУМ“ preveo kao „Universalkaufhaus ZUM“, a Bugarsku telegrafsku agenciju, odnosno „БТА“ kao „Bulgarische Telegraphen Agentur BTA“, dok za „bTV“ navodi i objašnjenje „bTV, der erste Privatsender mit landesweiter Lizenz“.

5.2 Strategije prevođenja odabranih realija

Prevoditelj Thomas Frahm u prenošenju realija s bugarskog na njemački jezik nije pokazao dosljednost. Neovisno o kontekstu u kojem se pojavila pojedina realija, on je postupao na različite načine. U romanima koji obiluju realijama, poput *Propasti*, potrebno je donijeti odluke kojih se treba pridržavati u cijelom prijevodu. Nejasno ostaje zašto je prevoditelj izbjegavao upotrebu fusnote. Konačan prijevod znatno se razlikuje od izvornog teksta – ne samo dužinom, već i sadržajem. Čitatelj na ciljnom jeziku ne može razlučiti što su autorove riječi, a što je prevoditelj sam dodao. Za njega cjelokupan tekst predstavlja jednu cjelinu koja odražava autorove misli. Tako bi i trebalo biti, međutim u ovom se slučaju prevoditelj u prevelikoj mjeri udaljio od izvornog teksta. Osim toga, nepotrebno isticanje pojedinih realija u prijevodima odvlači pozornost čitatelja sa sadržaja.

Kod geografskih i etnografskih realija Frahm je najčešće upotrijebio transkripciju. Fonološki je prilagođavao realije njemačkom jeziku te je često ponudio i dodatni opis o tome gdje se pojedino mjesto ili znamenitost nalazi. Potrebno je naglasiti kako je ovakvo uplitanje u autorov tekst nedopustivo i kako je to u prijevodu suvišno.

Realije iz svakodnevnog života Frahm je najčešće mijenjao realijama koje bi trebale biti poznatije i bliže čitateljima s njemačkog govornog područja. Ovo je prihvatljivo ako se realija u izvornom tekstu ne ističe, odnosno ako nije nositelj određenog kolorita i kulturne konotacije.

Društvene i povijesne realije Frahm je prenio opisnim prijevodom. Može se pretpostaviti da bi prosječnom čitatelju na ciljnom jeziku veliki broj navedenih povijesnih ličnosti bio nepoznat. Međutim, dodavanje opisa unutar samog teksta nikako se ne može opravdati jer dodatno opterećuje čitatelja. Takvim je objašnjenjima mjesto u fusnotama.

Kod imenskih kategorija Frahm je u većini slučajeva prevodio nazive koje je bilo moguće prevesti, a ostatak je transkribirao. Osobna imena fonološki je prilagodio njemačkom jeziku, dok je nadimke dobivene prema fizičkim karakteristikama likova preveo.

6. Analiza prijevoda romana *Poludnica* Julie Franck

Roman *Poludnica* djelo je njemačke autorice Julie Franck (Istočni Berlin, 1970.) koje joj je donijelo veliki uspjeh. Roman je prvi put objavljen 2007. godine te je iste godine nagrađen nagradom *Deutscher Buchpreis*. Osim što je roman preveden na brojne jezike, prema njemu je napravljena kazališna predstava, a predviđeno je i snimanje filma.

U romanu pratimo životnu priču glavnog lika Helene Würsich kroz prizmu povijesnih zbivanja tijekom 20. stoljeća. Istovremeno s terorom koji je potresao Europu pratimo sudbinu protagonistice, čija obitelj doživljava propast. Helenino djetinjstvo obilježio je Prvi svjetski rat, mladost je proživjela u Berlinu tijekom dvadesetih godina, zatim je uslijedila udaja za nacista, rođenje sina i Drugi svjetski rat te ruska okupacija. Život obilježen povijesnim previranjima nije joj ostavio puno prostora za slobodno odlučivanje. Naposljetku se u potrazi za boljim životom osjetila primoranom napustiti svoje dijete.

Dok se Helene suočava s problemima u privatnom životu, Europa istovremeno prolazi turbulentne promjene. Kako bi čitateljima približila sliku tadašnje Europe, Franck je u djelo uvrstila brojne povijesne elemente koji su utjecali na današnjicu, ali i kulturna obilježja koja ukazuju na posebnosti njemačkog govornog područja. Cilj je ove analize usporediti na koji način prevoditelji te kulturne posebnosti prenose iz izvornog u ciljni jezik. Ipak, zanimljivo je spomenuti da sam naziv romana zapravo potječe iz slavenske mitologije. Poludnica predstavlja poljskog duha u ženskom obliku. Najčešće se zamišlja kao lijepa djevojka u bijeloj haljini koja u vrijeme žetve hoda po poljima. Ako u podne zatekne nekoga kako radi, onda tu osobu bez milosti ubija.

U ovom je radu analiziran prijevod romana *Poludnica* na bugarski. Roman je na bugarski jezik preveo Ljubomir Iliev pod naslovom *Вещица по пладне*, a prijevod je objavljen 2009. godine.

6.1 Analiza odabranih realija

U nastavku rada prikazat ćemo odabrane realije pronađene u romanu na izvornom, odnosno njemačkom jeziku te će biti ponuđen komentar postupka prijenosa realija u ciljni jezik. Pronađene realije dijelimo u četiri kategorije, kao i u prethodnoj analizi. Prema tome razlikujemo geografske i etnografske realije, realije iz svakodnevnog života, društvene i povijesne realije te imenske kategorije.

6.1.1 Geografske i etnografske realije

Pod ovom kategorijom pronađene su realije koje će biti prikazane u potkategorijama toponimi, dijelovi grada i znamenitosti te etnografski pojmovi.

6.1.1.1 Toponimi

U romanu se navodi niz naseljenih mjesta. Iliev ih je u prijevodu transkribirao te je tako primjerice Stettin preveo kao Щетин, Main kao Майн, Bautzen kao Бауцен, Scheune kao Шойне, Pasewalk kao Пазевалк, Cunewalde i Löbau kao Куневалде i Лѳобау, a Lötzen kao Лѳоцен. Pri navođenju grada Frankfurt prevoditelj nažalost čini pogrešku te ga pogrešno prenosi kao Франция.

Pri spominjanju Wöhrdena Iliev je procijenio da čitatelj možda neće u potpunosti razumjeti značaj ovog mjesta:

„Die hatten in **Wöhrden** gar nichts zu suchen.“ (str. 256)

„Нямат работа във **Вьорден**.“ (str. 231)

U obliku fusnote pojasnio je čitateljima zašto se ovo mjesto spominje:

„На 7 март 1929 г. в северногерманското градче Вьорден се стига до т.нар. „Кървава нош“, в която при стълкновение между около триста националсоциалисти и стотина комунисти загиват трима души. Националсоциалистическата преса раздухва събитията с пропагандна цел в национален мащаб.“ (str. 231)

U ovom je slučaju, međutim, riječ o usputnom spominjanju incidenta. Naime iako je navedeni događaj od povijesnog značaja, za razumijevanje sadržaja ovog djela on nije od presudne važnosti te nije bilo potrebe odvlačiti pozornost čitatelja od samog teksta.

Nadalje Iliev rijeku Spree prevodi kao Шпрее, dok Elbe prevodi kao Елба, a Löwentinsee (hrv. Löwentinsko jezero) prenosi kao езеро Лѳовентин. U sljedećem primjeru prevoditelj također transkribira naziv jezera, dok uz Wannsee dodaje objašnjenje kako je riječ o dijelu grada:

„Sie nahmen die **Wannseebahn** und spazierten zum **Stölpchensee**.“ (str. 218)

„Взеха трамвая за **крайградския квартал Ванзее** и се разходиха до **Щьолпенското езеро**.“ (str. 196)

Zanimljivo je da nazive gorja prevoditelj izbjegava prenijeti, primjerice:

„Im nächsten Augenblick, den sie erstarrt dastand und längst deutlich war, dass sie der Aufforderung ihrer Mutter nicht nachkommen wollte und konnte, fiel ihr ein, wie die Mutter vor Jahren auf dem **Protschenberg** über ihren Gott gesprochen hatte [...]“ (str. 123)

„Със следващия миг, както стоеше неподвижна на мястото си и отдавна бе ясно, че нито иска, нито може да се отзове на призива на майка си, тя си спомни как преди години майка ѝ бе говорила за нейния Бог [...]“ (str. 112)

U sljedećem primjeru također je izostavljen naziv gorja u prijevodu:

„Sie züchtete die Rosen nicht, sie hegte Wildlinge, die sie **am Hang des Schafberges** gefunden und ausgegraben hatte.“ (str. 140)

„От една година насам Хелене садеше в градината пред къщата рози, не синчец. Но не облагородени, а диви, които намираше и изравяше в подножието **на склона**.“ (str. 125)

Iako za sami sadržaj možda nije bitno na kojem su se točno mjestu odvile navedene radnje, prevoditelj ipak ne može biti toliko slobodan da u ovoj mjeri izbjegava navođenje naziva lokacija. Iako oni za samu radnju nisu bitni, sami nazivi, gledajući djelo u cjelini, pružaju čitatelju određeni ambijent. Ako se u književnom djelu gotovo pa ni ne navode lokacije, čitatelj će teško procijeniti s kojeg je govornog područja autor romana, odnosno gdje se radnja romana odvija. Na ovaj se način utječe na recepciju romana kod čitatelja na ciljnom jeziku.

6.1.1.2 Dijelovi grada i znamenitosti

Kad su u pitanju nazivi trgova i ulica, prevoditelj je oznake „ulica“ i „trg“ transkribirao ako su na njemačkom jeziku sastavni dio imena, primjerice Königsplatz je preveo kao Кьонигсплац, а Tuchmacherstraße као Тухмахерщрасе. Ako se pak radi o zasebnoj riječi, odnosno ako oznaka nije dio složenice, tad ih je prevodio. Tako je primjerice Viktoria-Luise-Platz preveo као площад "Виктория Луизе", а „die Straße vom Berliner Tor“ као „улицата "Берлинер Тор"“.

U sljedećem primjeru prevoditelj je smatrao da je naziv ulice nepotreban za razumijevanje teksta te je izostavio spominjanje ulice:

„Helene trat unter der Markise hervor, sie wandte sich einige Schritte nach links zum **Tauentzien**, zur Fahrbahn hin [...]“ (str. 271)

„Хелене излезе изпод маркизата и направи няколко крачки наляво, по посока на уличното платно [...]“ (str. 245)

Zanimljivo je da je s druge strane prevoditeljica na hrvatski jezik odlučila u prijevodu uz sam naziv dodati i da je riječ o ulici, međutim nije ponudila objašnjenje na hrvatskom, već je samom nazivu ulice dodala „-straße“:

„Helene je iskoraknula ispod nadstrešnice, okrenula se nekoliko koraka ulijevo prema **Tauentzienstraße**, prema kolniku [...]“ (str. 256)

U sljedećem primjeru radi se o poznatoj berlinskoj ulici koju prevoditelj ponovno izostavlja:

„Am **Schöneberger Ufer** kam die Droschke zum Stehen [...]“ (str. 172)

„По едно време файтонът спря [...]“ (str. 155)

Ovo ukazuje na važnost prevoditelja u procesu prijenosa realija iz jednog u drugi jezik. S obzirom da nema konkretnih pravila, prijenos u velikoj mjeri ovisi o intuiciji samog prevoditelja, o njegovom stavu je li pojedina realija relevantna za razumijevanje samog sadržaja ili ne. Ponekad prevoditelj ima pravo izostaviti određenu realiju, međutim ponekad na taj način može značajno narušiti sami književni tekst.

Ostaje nejasno na temelju čega prevoditelj ovog romana donosi zaključke kad će pojedine nazive isključiti u prijevodu. Primjerice, zašto je smatrao da bi berlinski kolodvor mogao biti nepoznat čitateljima:

„Sie nahmen vom **Bahnhof Zoologischer Garten** die Straßenbahn zum Nollendorfplatz. (str. 240)

„Взеха трамвая до Нолендорфплац.“ (str. 218)

Istina je da navođenje kolodvora nije od presudne važnosti za razumijevanje samog sadržaja, međutim riječ je o jednom od berlinskih simbola te bi svakako trebao biti uključen u prijevod. Isto tako izostavlja naziv kolodvora Anhalter:

„Die Einfahrt in die Stadt und bald darauf in den **Anhalter Bahnhof** entlockte ihnen leise Ausrufe des Staunens.“ (str. 167)

„Навлизането в града и малко след това в района на **гарата** изтръгна от тях удивени възклицания.“ (str. 151)

Iako naziv samog kolodvora nije relevantan za razumijevanje sadržaja, svakako doprinosi stvaranju ugođaja te bi bilo preporučljivo da se naziv u prijevodu zadrži.

Pri prevođenju naziva mostova prevoditelj nije pokazao dosljednost. Primjerice, „Kronprinzenbrücke“ prevodi kao „Кронпринцовия мост“. Ako je „-brücke“ odlučio

prevesti kao „мост“, tad bi logično bilo da i „Kronprinzen“ transkribira ili prevede. S druge strane „Marienbrücke“ samo transkribira te u prijevodu nailazimo na „Мариенбрюке“. Kod čitatelja koji ne poznaje njemački jezik ovo stvara dodatni osjećaj nečeg drugačijeg i stranog. Cilj je prijevoda ipak približiti stranu kulturu ciljnoj skupini, a ne je dodatno opterećivati ako za tim nema potrebe, kao što je ovdje slučaj. Ako prevoditelj u ovom slučaju smatra da je transkripcija najbolje rješenje, tad je mogao ispred naziva dodati oznaku most kako bi čitatelj stekao dojam o kakvom se objektu radi. Ovim rješenjem se poslužila prevoditeljica na hrvatski jezik te je navedeni most prevela kao „most Marienbrücke“. U sljedećem je pak primjeru Iliev odlučio istaknuti kako se radi o mostu te je preveo naziv, iako ne doslovno:

„Noch vor Mittag fuhren sie über **das Blaue Wunder**.“ (str. 164)

„Още преди обед влязоха в Дрезден по **Синия мост**.“ (str. 148)

Osim što naziv nije preveo kao „Plavo čudo“, nego kao „Plavi most“, dodao je i grad u kojem se most nalazi. S druge strane prevoditeljica na hrvatski jezik ostala je dosljedna te je uz naziv na njemačkom jeziku dodala samo oznaku da se radi o mostu:

„Još prije podneva prešli su preko **mosta Blaues Wunder**.“ (str. 154)

Nedosljednost u prevođenju nalazimo i u sljedećem primjeru pri navođenju katedrale sv. Petra. Riječ je o tome da je Franck u izvornom tekstu ponekad upotrijebila puni naziv objekta, odnosno „Petridom“, a ponekad samo vrstu objekta, odnosno „Dom“. Prevoditeljica na hrvatski prepoznala je da se radi o istom objektu te je ovisno o izvornom tekstu navedeni objekt prevodila kao „katedrala sv. Petra“ ili samo kao „katedrala“. Bugarski je prevoditelj svaki put postupio na drugačiji način. U sljedećem je primjeru izostavio naziv katedrale te je objekt preveo kao „crkva“:

„Jeder wusste, dass die Fremde ihrem Mann sonntags nicht in den **Petridom** folgte.“ (str. 37)

„Всеки знаеше, че неделен ден чужденката не придружава съпруга си в **църквата**.“ (str. 30)

Jednako je postupio i u sljedećem primjeru:

„An Sonntagen führte er die jüngeren Töchter links und rechts am Arm am Rathaus vorbei in den **Petridom**“ (str. 87)

„Неделен ден той крачеше с двете си дъщери под ръка, отдясно и отляво, край кметството на път за **църквата**.“ (str. 78)

U sljedećem je primjeru uz oznaku da je riječ o katedrali dodao objašnjenje da je riječ o lokalnoj katedrali:

„Da nützte es nichts, dass ihre Töchter im **Dom** getauft worden waren.“ (str. 37)

„Не помагаше и обстоятелството, че двете ѝ дъщери бяха кръстени в **местната катедрала**.“ (str. 30)

Zatim katedralu naziva „hramom“ i pridružuje naziv „Sveti Petar“, dok nazive drugih navedenih znamenitosti izostavlja:

„Nur die Spitze **des Lauenturms, der Petridom und der schiefe Reichturm** ragten in den Morgenstunden aus dem weithin sichtbaren Bautzener Nebel.“ (str. 137)

„Само **камбанарията на храма "Свети Петър"** и още една-две високи кули в околността стърчаха над обширно разстланата бауценска мъгла.“ (str. 123)

Na ovaj način čitatelj može steći dojam da je svaki put riječ o drugom objektu. S obzirom da je autorica nekoliko puta navela ovu katedralu, prevoditelj ju je trebao dosljedno prenijeti u ciljni jezik kako bi stvorio željeni ugođaj.

Ostale znamenitosti prevoditelj u većini slučajeva transkribira, što može dovesti do nerazumijevanja kod čitatelja. Primjerice, „die hohen Mauern der **Ortenburg** und die **Alte Wasserkunst**“ (str. 137) prevedeno je kao „високите зидове на **Ортенбург** и на **Алте Вассеркунст**“ (str. 123). Čitatelj se ovdje susreće sa stranim nazivima, a nema naznaka što se krije iza njih. Prevoditeljica na hrvatski pronasla je bolje rješenje te je navedene znamenitosti prevela na sljedeći način: „visoke zidine **tvrđave Ortenburg** i **vodotoranj Alte Wasserkunst**“ (str. 129). Tako nije previše intervenirala u izvorni tekst, a čitatelju na ciljnom jeziku ponudila je dodatno objašnjenje. Nazivi znamenitosti transkribirani su te se i dalje stječe dojam strane kulture, međutim zahvaljujući oznakama ispred samih naziva čitatelj će moći s razumijevanjem pratiti sami tekst.

Zanimljivo je pak da „Gedächtniskirche“ u hrvatskom prijevodu ostaje nepromijenjena, dok je na bugarski prevedena kao „храм-памятник“. Tržnicu „Kornmarkt“ prevoditelj također u potpunosti prevodi „Житния пазар“. Pri navođenju Državne opere Iliev se odlučio za transkripciju, međutim uz jednu malu izmjenu. Naime s obzirom da je naziv opere jednak nazivu ulice u kojoj se nalazi, prevoditelj je odlučio ostaviti naziv ulice te je „die Staatsoper Unter den Linden“ preveo kao „Държавна опера на "Унтер ден линден"“.

6.1.1.3 Etnografski pojmovi

Okosnicu romana čine povijesni događaji, stoga ne čudi pretjerano što autorica nije navodila različite blagdane i običaje. Spominje se tek Uskrs i običaj vezan uz njega, odnosno navodi se običaj kotrljanja jaja s brda:

„Es war Ostern und da kam der Mutter **das Eierschieben** auf dem Protschenberg gelegen.“ (str. 65)

„Беше Великден и ритуалът с **търкалянето на яйца** по крайградското възвишение дойде тъкмо навреме за майката.“ (str. 57)

Uskrs je poznat i u njemačkoj i u bugarskoj kulturi, tako da prevoditelj tu nije imao dvojbi. Običaj kotrljanja jaja je direktno preveden, dok je naziv lokacije, brdo Protschenberg, izostavljen u prijevodu. Točnije, sam je naziv zamijenjen opisnim prijevodom, odnosno objašnjenjem da se radi o prigradskom brdu.

6.1.2 Realije iz svakodnevnog života

Odabrane realije koje se odnose na ovu kategoriju prikazat ćemo u potkategorijama nacionalna jela, valute i mjerne jedinice.

6.1.2.1 Nacionalna jela

I u ovom je romanu pronađen niz naziva nacionalnih jela. Prevoditelj je jela najčešće prilagođavao jelima koja bi trebala biti poznatija čitateljima na bugarskom jeziku. Tako primjerice „Butterkuchen“ prevodi kao „курабийки“, iako se ovi kolači razlikuju načinom izrade, a samim time i izgledom i okusom. Dok su potonji kolačići specifični za Bugare, „Butterkuchen“ je jednostavni njemački kolač koji bi prevoditelj svakako trebao pokušati zadržati i u prijevodu. Zatim Iliev „Rhabarbergrütze“ prevodi kao „каша от ревен“, što također ne opisuje najbolje jelo koje je autorica navela u izvorniku. Bilopavlović Vuković navedeno jelo prevela je kao „žele od rabarbare“ što je puno bliži prijevod od kaše.

U romanu se navodi nekoliko vrsta kobasica. Iako je riječ o tipičnim njemačkim kobasicama, prevoditelj ih je odlučio prilagoditi bugarskim jelima, te „Bockwürstchen“ prevodi kao „саламче“, a „Brühwurst“ kao „кренвирши“. Jela koja je naveo zapravo ne odgovaraju u potpunosti vrstama navedenima u izvorniku.

Prusko jelo „Königsberger Klopse“ dijelom je transkribirano, a dijelom prevedeno, odnosno u prijevodu ga nalazimo pod nazivom „кьонигсбергските кюфтета“. S obzirom da se dio imena odnosi na grad Königsberg, odnosno Kalinjingrad, ne iznenađuje da je taj dio imena transkribiran, kao i ostali toponimi navedeni u ovom romanu.

Nadalje je zanimljivo da pri prijevodu mesnog jela „Schnitzel“ prevoditelj nije upotrijebio germanizam „шницел“, već ga je preveo kao „пържолa“, jelo koje se zapravo razlikuje po načinu pripreme.

6.1.2.2 Valute

Pri navođenju valuta prevoditelj je postupao ovisno o kontekstu. Tako primjerice pri izravnom navođenju određene valute tu valutu navodi i u ciljnom jeziku:

„[...] fanden sie alte Geldscheine in mehreren Stapeln geordnet, die zusammengerechnet gut **zweitausend Mark** ergaben [...]“ (str. 140)

„[...] намериха в него множество купчини стари банкноти, чиято обща сума – около **две хиляди марки** [...]“ (str. 125)

U navedenom primjeru radi se o točno određenom iznosu te je ovo jedini prihvatljivi prijevod. U sljedećem primjeru prevoditelj se odlučio za metonimiju, odnosno odlučio je zamijeniti naziv valute „novčanicama“:

„[...] fasste Helene den mutigen Entschluss, ein Bündel **Markscheine** aus der Manteltasche zu ziehen.“ (str. 172)

„[...] Хелене взе храброто решение да измъкне от джоба на палтото си снопчето **банкноти**.“ (str. 155)

Prevoditelj ovom odlukom nije značajno utjecao na sami tekst, međutim prihvatljivije rješenje ipak bi bilo da je Helene htjela izvaditi nekoliko maraka jer je njima htjela nešto kupiti. S obzirom da se radi o važnom povijesnom razdoblju, na ovaj se način stječe uvid u jedan aspekt tadašnjeg života. Isto vrijedi i za sljedeći primjer:

„Er gab ihr die frischgepressten Münzen und die druckfrischen Scheine, auf denen jetzt nicht mehr **Rentenmark**, sondern **Reichsmark** stand [...]“ (str. 195)

„Даваше ѝ току-що излети монети и прясно отпечатани банкноти, на които сега пишеше **"райхсмарки"** [...]“ (str. 175-6)

Iako prevoditelj nije značajno utjecao na razumijevanje samog sadržaja time što je izostavio rentnu marku, izostavio je jednu posebnost važnog dijela povijesti i kulture Njemačke.

U sljedećem primjeru prevoditelj ne prevodi „Groschen“. Riječ je o novcu koji se koristio u različitim zemljama u različito vrijeme. Međutim, kad je u pitanju Njemačka grošem se često nazivala i kovanica od 10 pfeniga, a često se može susresti i u izrekama kad se želi istaknuti mala vrijednost nečega. Zanimljivo je da je u ovom primjeru i prevoditeljica na hrvatski odlučila izostaviti groševe:

„In seiner Brieftasche waren **neun Mark, glatt, keine Groschen, keine Pfennige**.“ (str. 289)

„U lisnici je bilo **devet maraka, ravno, niti pfeniga više**.“ (str. 272)

„В портмонето му се намериха **девет марки, кръгло, никакви пфениги**.“ (str. 261)

Može se pretpostaviti da su prevoditelji smatrali da je isticanje činjenice da nije bilo niti pfeniga dovoljna te da zato nije bilo potrebno spominjati groševe.

6.1.2.3 Mjerne jedinice

Kad su u pitanju mjerne jedinice, prevoditelj je primijenio jednako rješenje u svim navođenjima mjernih jedinica, odnosno nije zadržao naziv mjerne jedinice, već je vrijednost preračunao u mjernu jedinicu poznatiju čitateljima na ciljnom jeziku:

„Ein ganzes Brot vielleicht, vielleicht ein halbes. Wenigstens **ein halbes Pfund**.“ (str. 140)

„Навярно цял хляб, а може би и половин. Поне **четвърт килограм**.“ (str. 126)

Na jednak je način postupio i u sljedećem primjeru:

„[...] wog für eine Kundin Salbeiblätter. **Ein Pfund** sollte es sein.“ (str. 267)

„[...] претегляше градински чай за една клиентка. **Половин килограм**.“ (str. 241)

Zanimljivo je da je prevoditeljica na hrvatski primijenila isto rješenje, odnosno u prvom primjeru je „ein halbes Pfund“ prevela kao „četvrt kile“, dok je „ein Pfund“ prevela kao „pola kile“. Ovdje isticanje mjerne jedinice nije bilo potrebno, odnosno važnija je količina vaganog predmeta nego sama mjerna jedinica.

6.1.3 Društvene i povijesne realije

Autorica se u romanu dotiče povijesnih događaja koji su obilježili daljnji razvoj Njemačke. Zbog tematike romana susrećemo se s realijama koje obuhvaćaju povijesne ličnosti te pojmove vezane uz politiku i povijesni razvoj.

6.1.3.1 Povijesne ličnosti

Roman obiluje imenima njemačkih književnika i citatima iz njihovih djela. Prevoditelj je dodatnim objašnjenjima i napomenama pokušao približiti taj aspekt njemačke kulture čitatelju. Primjerice, u razgovoru između Helene i Wertheimera spominje se nekoliko stihova iz pjesme „Kraj svijeta“ Else Lasker-Schüler. Prevoditelj je pretpostavio kako bi čitatelju moglo promaknuti kako se ovdje radi o stihovima iz pjesme te je tu informaciju naveo u obliku fusnote. Na jednak je način postupio u sljedećem primjeru:

„Meine Liebe, hat Ihre Welt nun einen ungeheuren Riss?“ (str. 221)

„Мила моя, да не би в света ви да зее *огромна пукнатина*?“ (str. 199)

Čitajući ovaj odlomak teško bi bilo za pretpostaviti da je ovdje riječ o citatu. Stoga ne čudi što je prevoditelj odlučio dodati objašnjenje u obliku fusnote: „Ироничен цитат от новелата „Ленц“ на Георг Бюхнер.“ (str. 199) Ovo je rješenje opravdano i prihvatljivo jer znatno olakšava razumijevanje sadržaja. Isto vrijedi i za primjer kad likovi odlaze na operu pa prevoditelj nazivu opere, „der Singende Teufel“, dodaje ime skladatelja „„Пеещият дявол“ от Франц Шрекер“ ili kad se spominje ulomak Brechtovog djela, odnosno kad se govori o „Schlussstrophen der Moritat“ (str. 235), prevoditelj ponovno donosi odluku da je potrebno pojašnjenje: „последните строфи от брехтовия “Моритат за Меки Ножа”“. (str. 212)

Pri navođenju Martina Bubera čitatelju je ponovno moglo biti nejasno o kome se radi: „**Buber**, muss man das lesen?“ (str. 333)

„**Бубер**, непременно ли трябва да се чете?“ (str. 300)

Prevoditelj je stoga u obliku fusnote pojasnio da je riječ o židovskom filozofu. Na jednak je način postupio i u sljedećem primjeru:

„Sein Name ist **Hanussen**.“ (str. 309)

„Името му е **Хануси**.“ (str. 277)

Ovdje bi čitatelj mogao imati poteškoća s razumijevanjem i ne shvatiti šalu s pogađanjem imena, stoga je prevoditelj u obliku fusnote naveo kako se misli na vidovnjaka Erika Jana Hanussena.

6.1.3.2 Pojmovi vezani uz politiku i povijesni razvoj

Pojmovi koji se pojavljuju u romanu, a koje vežemo uz povijesni razvoj Njemačke, prevoditelj u ciljni jezik prenosi transkripcijom. Primjerice, sami naziv države „Deutsches Reich“ prevodi kao „Германски райх“. Kao i kod navođenja titula i funkcija, tako i kod pojmova vezanih uz politiku i povijesni razvoj prevoditelj „Reich“ uvijek prevodi kao „райх“. Tako je primjerice „Reichsautobahn“ preveo kao „райхсаутобанът“. U sljedećem je primjeru nadopunio izvorni tekst istim pojmom vjerojatno radi stvaranja jasnije predodžbe:

„Er sei nicht nur für den **Bau der 4 a Berlin – Stettin** verantwortlich [...]“ (str. 316)

„Отговарял не само за **строителството на райхсаутобана 4а Берлин – Щетин** [...]“ (str. 284)

Jurišni odred preveden je kao „шурмоваците“:

„Weiter lebe die **Sturmabteilung** der nationalsozialistischen Partei!“ (str. 171)

„Да живеят **шурмоваците** на националсоциалистическата партия!“ (str. 154)

U sljedećem primjeru upotrijebljena je kratica pod kojim je navedeni odred bio poznatiji. Prevoditelj je kraticu transkribirao:

„**SA-Truppen** stürmten den Roten Block in Wilmersdorf [...]“ (str. 315)

„**Отряди на СА** нахлуха в Червения блок в квартала Вилмерсдорф [...]“ (str. 283)

Prevoditelj je pretpostavio da bi čitatelji trebali znati o kakvom se odredu radi te nije ponudio dodatna objašnjenja, dok je za Wilmersdorf istaknuo da je riječ o četvrti.

U sljedećem primjeru autorica je u izvornom tekstu upotrijebila pejorativan naziv za Ruse, odnosno „der Iwan“:

„[...] die Leute erzählten sich, dass hinter den Büschen **der Iwan** lauere und über die Frauen herfalle.“ (str. 24)

U prijevodu romana na bugarski jezik ova je rečenica izostavljena. Nije jasno je li to slučajan ili namjeran propust. Prevoditeljica na hrvatski jezik poslužila se sljedećim rješenjem:

„[...] govorkalo se da u grmlju vrebaju **crveni** i nasrću na žene.“ (str. 22)

S obzirom na ratnu tematiku romana, ne iznenađuje pojavljivanje titula i funkcija. Pri njihovom spominjanju prevoditelj je upotrijebio transkripciju. Naime „Reichskanzler“ preveo je kao „райхсканцлер“, „Obergruppenführer“ kao „обергрупенфюрер“, a „Reichspräsident“ kao „Райхспрезидент“. Na jednom mjestu prevoditelju se potkrala greška te je „Kanzler“ preveo kao „кайзер“.

6.1.4 Imenske kategorije

U romanu također nailazimo na različite imenske kategorije. Osim osobnih imena navode se i ostala imena koja uključuju nazive novina, časopisa, restorana itd.

6.1.4.1 Osobna imena i nadimci

Pri prijenosu imena likova prevoditelj ih je transkribirao i fonološki prilagođavao bugarskom jeziku. Tako je Peter preveden kao Петер, Lehrer Fuchs kao учител Фукс, Elsa kao Елза, Helene i Martha kao Хелене i Марта, a Ernst Ludwig Würsich kao Ернст Лудвиг Вюрзих. Lik čije prezime označava plemićku titulu iz nepoznatog razloga mijenja drugom titulom, odnosno lik Heinrich Baron u bugarskom postaje Хайнрих Граф.

6.1.4.2 Ostala imena

Kad su u pitanju ostala imena, prevoditelj je pojedina imena prevodio, a kod pojedinih je upotrijebio transkripciju. Primjerice, imena restorana, klubova i sl. u potpunosti je preveo. Tako za Gasthaus Drei Raben nalazimo prijevod ресторант "Трите гарвана", Restaurant zur Hopfenblüte preveden je kao ресторант "Хмелов цвят", a klub Weiße Maus kao "Бяла мишка".

Ako u izvornom tekstu nije ponuđena oznaka koja bi pobliže objasnila o kakvom se objektu radi, tad je prevoditelj u ciljnom jeziku dodao oznaku:

„Carl und Helene gingen am **Adlon** vorbei.“ (str. 226)

„Карл и Хелене минаха покрай **прочутия хотел "Адлон"**.“ (str. 204)

Na ovaj način prevoditelj nije previše utjecao na izvorni tekst, a čitatelju je ponudio objašnjenje kojim je omogućeno bolje razumijevanje sadržaja.

Zanimljivo je da je pri usporedbi s hrvatskim prijevodom uočena razlika kod navođenja „Bürgergarten“. Naime na hrvatskom nalazimo prijevod „Gradska kavana“, dok na bugarskom nailazimo na „парк“:

„Dort tastete sie sich auf Zehenspitzen im Dunkeln unterhalb des **Bürgergartens** die Böschung zur Spree hinab [...]“ (str. 123)

„Там се провря на пръсти в тъмното през **парка** надолу към Шпрее [...]“ (str. 112)

„Ondje je podno terase **Gradske kavane** na vršcima prstiju u tami otapkala niz nasip do Spreea [...]“ (str. 115)

Ponavlja se situacija koju smo imali i u prethodnoj analizi. Naime ako prevoditelj dvoji oko toga je li pravilno razumio autorovu ideju, tad ga obavezno mora kontaktirati. Ovo je naravno moguće ako je riječ o suvremenom književnom djelu. No što ako je riječ o starijem djelu? Prevoditelj bi u tom slučaju morao potražiti pomoć svojih kolega i drugih stručnjaka. Nikako se ne smije odlučiti za onu varijantu za koju on smatra da bi mogla biti ispravna, već svoje odluke mora moći potkrijepiti valjanim objašnjenjem.

Kad su u pitanju nazivi časopisa i novina, prevoditelj je donio odluku sve nazive transkribirati, tako primjerice „Rote Fahne! Die Vossische! Der Völkische Beobachter!“ na bugarski jezik prenosi kao "Роте фане"! "Фосише цайтунг"! "Фьолкишер беобахтер"!, Weltbühne kao "Велтбюне", Vorwärts kao "Форвертс", a Morgenpost i Querschnitt kao "Моргенпост" и "Квершнит".

6.2 Strategije prevođenja odabranih realija

U prijenosu realija s njemačkog na bugarski jezik prevoditelj Ljubomir Iliev najčešće se koristio transkripcijom. Ovu je tehniku koristio za prijevod geografskih i etnografskih realija. U pojedinim slučajevima odlučio je izostaviti realije. Kod donošenja odluke za izostavljanjem treba biti iznimno oprezan te dobro prosuditi ističe li se dotična realija u tekstu te funkcionira li tekst bez nje onako kako je autor izvornog književnog djela zamislio.

Kod realija iz svakodnevnog života Iliev je često mijenjao realije izvornog jezika realijama koje su poznatije čitateljima na ciljnom jeziku. Ovo se posebice odnosi na nacionalna jela. Ako se realija ne ističe u tekstu, tad je u redu da prevoditelj ne opterećuje nepotrebno čitatelja stranim pojmovima, međutim u ovom se romanu navodi veći broj jela te pomalo začuđuje kad se u prijevodu na bugarski ne nailazi na nazive jela s njemačkog govornog područja, već se susreću jela poznata bugarskim čitateljima, a ponekad i bugarska nacionalna jela, što onda mijenja i atmosferu mjesta radnje.

Iliev je društvene i povijesne realije također najčešće prenosio transkripcijom u ciljni jezik. Kod povijesnih ličnosti je osim transkripcije upotrijebio i dodatna objašnjenja u obliku fusnote, ako je smatrao da bi dotična osoba čitateljima mogla biti nepoznata.

Kod imenskih kategorija Iliev je koristio dvije strategije. Osobna imena je transkribirao, a ostala imena je u nekim slučajevima transkribirao, a ponekad prevodio. Za prijevod se najčešće odlučio ako je riječ o nazivima različitih objekata, primjerice klubova ili restorana.

7. Zaključak

Književno prevođenje samo po sebi iziskuje posebna znanja i vještine prevoditelja. Promotrimo li pomnije s kakvim se sve poteškoćama prevoditelj može susresti, ističu se kulturne realije koje određujemo kao specifičnosti jedne kulture, kao elemente koji su lokalno, nacionalno ili povijesno obojani, tipični za jedan narod, zemlju ili kulturu, a istovremeno nepoznati drugim narodima, zemljama ili kulturama zbog čega nemaju svoje ekvivalente u drugim jezicima te kao takvi predstavljaju prepreku u procesu prevođenja. Pored znanja koje prevoditelj mora imati o izvornom i ciljnom jeziku, ovakve prepreke zahtijevaju od prevoditelja i određenu mjeru kreativnosti prilikom nalaženja prikladnog rješenja. Pritom prevoditelj mora uzeti u obzir nekoliko čimbenika. Naime, osim što mora dobro poznavati oba jezika i obje kulture, mora biti svjestan i kakvu funkciju dotična realija ima, odnosno mora oprezno odrediti njezin značaj jer nije potrebno svaku realiju prenijeti u ciljni jezik. Ovo treba imati na umu kako konačan prijevod ne bi obilovao realijama, naročito ako je prevoditelj najčešće koristio transkripciju jer će se na taj način prijevod čitatelju doimati *dalekim*, stranim i nerazumljivim. Cilj bi ipak u konačnici trebao biti približavanje jedne kulture drugoj i upoznavanje nepoznatih elemenata jedne kulture. Potrebno je dakle sačuvati sadržaj koji je autor ponudio na izvornom jeziku i prenijeti ga čitatelju na ciljnom jeziku, tako da se čitatelj prilikom čitanja ne opterećuje informacijama enciklopedičkog karaktera, ali ipak čitajući saznaje nešto o stranoj kulturi.

Postavlja se, naravno, pitanje kako uvesti u ciljni jezik predmete, pojave i sl. koji su njemu nepoznati, koji ne postoje u toj kulturi. U radu smo usporedili nekoliko strategija prevođenja realija te smo mogli vidjeti kako ne postoji jedinstveno rješenje koje bi bilo primjenjivo na sve situacije. Važno je da prevoditelj bude dosljedan u svojim odlukama, odnosno da se pridržava strategije koju je primijenio na jednu realiju kroz cijeli prijevod. U analiziranim prijevodima može se primijetiti kako je učestalost upotrebe pojedine strategije ovisila o kategoriji same realije. U oba je prijevoda prilikom prenošenja geografskih i etnografskih realija najčešće korištena transkripcija. Realije iz svakodnevnog života zamijenjene su realijama koje bi trebale biti poznatije i bliže čitateljima na ciljnom jeziku. Društvene i povijesne realije Frahm je prenosio opisnim prijevodom. To bi bilo opravdano da je riječ o dodavanju kraćih objašnjenja, međutim s obzirom na dužinu opisa koje je prevoditelj dodavao, bolje bi rješenje bilo da ih je napisao u obliku fusnote. Iliev je pak društvene i povijesne realije u ciljni jezik najčešće prenosio transkripcijom. Dodatna objašnjenja u obliku fusnote upotrijebio je gdje je to smatrao potrebnim kod povijesnih

ličnosti. Kod imenskih kategorija Frahm je prevodio nazive koje je bilo moguće prevesti, dok je ostale transkribirao. Iliev je osobna imena transkribirao, a ostala transkribirao ili prevodio, ako je riječ o nazivima različitih objekata koje je moguće prevesti. Osim navedenih strategija, prevoditelji su ponekad izostavljali realije. Pri donošenju takve odluke potrebno je biti iznimno oprezan i procijeniti funkciju realije u izvornom tekstu te na temelju toga prosuditi može li sadržaj u prijevodu i bez nje funkcionirati onako kako je autor namjeravao. Tu do izražaja dolazi i kreativnost prevoditelja te poimanje adekvatnog prijevoda, odnosno nameće se pitanje koliku slobodu prevoditelj ima u procesu prevođenja. Zapravo je potrebno pronaći balans između dvije krajnosti – s jedne se strane treba slijediti izvorni tekst, a s druge je strane potrebno izvorni tekst približiti čitateljima na ciljnom jeziku. U konačnici je ovo tematika koju bi trebalo podrobnije izučiti s ciljem dobivanja smjernica koje ne samo da bi olakšale posao prevoditeljima, već bi dovele i do kvalitetnijih prijevoda.

Abstract

Translation of cultural realia in Bulgarian and German

The paper presents issues related to concepts specific to one particular culture which we call realia. In addition to inconsistencies among theoreticians regarding the nomenclature of such terms, the problem also arises in attempts of defining them and determining the boundaries of what they encompass. Finally, we arrive to an issue that is of crucial importance for translators, i.e. the way in which they are transferred from one language to another. The paper presents examples found in translations of the novels *Decay* (2003) by Vladimir Zarev and *The Blind Side of the Heart* (2007) by Julia Franck. The analysis observed novels in the original language, i.e. in Bulgarian and German, and their translations into German, Bulgarian and Croatian. This comparison offers insight into the differences in the perspectives of individual translators and also offers alternative solutions, which provides a clearer picture of how to deal with realia in the translation process. The analysis of the selected realia revealed that translators almost always used the same translation strategy in the event of certain types of realia.

Keywords: culture, realia, source language, target language, translation strategies

Zusammenfassung

Das Übersetzen kultureller Realien im Bulgarischen und Deutschen

Diese Arbeit präsentiert Fragen im Zusammenhang mit für eine bestimmte Kultur spezifischen Konzepten, die Realia genannt werden. Zusätzlich zu den Unstimmigkeiten der Theoretiker über die Bezeichnung solcher Begriffe, entstehen Probleme auch bei ihrer Definition und der Bestimmung der Grenzen dessen, was sie umfassen. Schließlich kommen wir zur Frage, die für Übersetzer entscheidend ist, nämlich wie sie von einer Sprache in eine andere übertragen werden. Diese Arbeit präsentiert Beispiele, die in den Übersetzungen der Romane *Verfall* (2003) von Vladimir Zarev und *Die Mittagsfrau* (2007) von Julia Franck gefunden wurden. In der Analyse wurden Werke in der Originalsprache, das heißt in Bulgarisch und Deutsch, sowie deren Übersetzungen ins Deutsche, Bulgarische und Kroatische betrachtet. Dieser Vergleich ermöglicht es, den Unterschied in Überlegungen einzelner Übersetzer zu erfassen und alternative Lösungen anzubieten, was zu einem klareren Einblick führt, wie man mit Realien im Übersetzungsprozess umgehen sollte. Durch die Analyse ausgewählter Realien wurde festgestellt, dass Übersetzer im Falle bestimmter Arten von Realien fast immer die gleiche Übersetzungsstrategie verwendeten.

Schlüsselwörter: Ausgangssprache, Kultur, Realien, Übersetzungsstrategien, Zielsprache

Literatura

PRIMARNA LITERATURA

Franck, Julia. 2009. *Poludnica*. Zaprešić: Fraktura

Franck, Julia. 2010. *Die Mittagsfrau*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch

Франк, Юлия. 2009. *Вещица по пладне*. София: Атлантис-КЛ

Zarev, Vladimir. 2015. *Propast*. Zagreb: Edicije Božičević

Zarev, Vladimir. 2007. *Verfall*. Köln: Kiepenheuer & Witsch

Зарев, Владимир. 2014. *Разруха*. Пловдив: Издателска къща „Хермес“

SEKUNDARNA LITERATURA

Benjamin, Walter. 1972. Die Aufgabe des Übersetzers. U: Tillman Rexroth (ur.).

Gesammelte Schriften Bd. IV/1. Frankfurt am Main: Suhrkamp. S. 9-21

Boroditsky, Lera. *Linguistic relativity*. [pdf] dostupno na URL:

<http://lera.ucsd.edu/papers/linguistic-relativity.pdf> (pristupljeno 05.07.2017.)

Glovacki-Bernardi, Zrinjka. 1986. *Izabrani tekstovi za uvod u studij njemačkog jezika*.

Zagreb: Sveučilišna naklada Liber

Kußmaul, Paul. 2000. *Kreatives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH

Легурска, Палмира. *Реалии и превод*. [pdf] dostupno na URL:

<http://www.abcdar.com/docs/magazine/2/Legurska.pdf> (pristupljeno 05.07.2017.)

Ликоманова, Искра. 2006. *Славяно-славянският превод: лингвистичен подход към художествен текст*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

Omazić, Marija; Šoštarić, Blaženka. 2005. *Metonimija kao strategija prevođenja kulturoloških pojmova*. [pdf] dostupno na URL: <http://hrcak.srce.hr/25058> (pristupljeno 05.07.2017.)

Pasewalck, Silke et al. (ur.). 2014. *Interkulturalität und (literarisches Übersetzen)*. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH

- Pavlović, Nataša. 2015. *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam international
- Smykala, Marta. *Gesellschaft und Sprache: Spezifik der interkulturellen Kommunikation im Übersetzungsprozess touristischer Werbetexte*. [pdf] dostupno na URL: http://www.lingua.amu.edu.pl/Lingua_12/SMYKALA.pdf (pristupljeno 05.07.2017.)
- Soldin, Lejla. 2003. Problem prevođenja realija. *Pismo. Časopis za jezik i književnost*. I (1), S. 19-34
- Snell-Hornby et al. (ur.). 1998. *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH
- Stolze, Radegundis. 1992. *Hermeneutisches Übersetzen: linguistische Kategorien des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen*. Tübingen: Gunter Narr Verlag
- Talgeri, Pramod. 1993. Das Problem der kulturellen Rekontextualisierung im literarischen Übersetzen. U: Frank, Armin Paul et al. (ur.). *Übersetzen, verstehen, Brücken bauen: Geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, S. 222-227
- Tommola, Hannu. 2013. *Zur Kulturgebundenheit des Verstehens – nicht Realien allein*. [pdf] dostupno na URL: http://www.trans-kom.eu/bd06nr01/trans-kom_06_01_08_Tommola_Kaminer.20130701.pdf (pristupljeno 05.07.2017.)
- Влахов, С.И.; Флорин, С. 1969. *Непереводимото в превода*. [pdf] dostupno na URL: <http://translatorslair.com/files/Neprevodimoto-v-prevoda-realii-Vlahov-Florin.pdf> (pristupljeno 05.07.2017.)